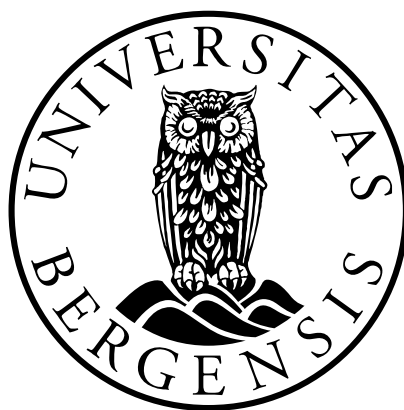

Gjenåpning av straffesaker

Terskelen for vilkåret «synes egnet til» i straffeprosessloven § 391 nr. 3

Kandidatnummer: 95

Antall ord: 14135

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

10.12.2024

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
1 Innledning.....	3
1.1 Tema og problemstilling	3
1.1.1 Tema.....	3
1.1.2 Problemstilling	4
1.2 Begrepsavklaring.....	4
1.2.1 Terminologi.....	4
1.3 Aktualitet.....	5
1.3.1 Generelt om gjenåpning av straffesaker	5
1.3.2 Praksis fra Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker som studieobjekt	6
1.4 Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker	7
1.4.1 Generelt om Gjenopptakelseskommisjonen.....	7
1.4.2 Relasjonen mellom praksis fra Høyesterett og Gjenopptakelseskommisjonen .	8
1.4.3 Manglende domstolskontroll.....	9
1.5 Rettskilder og metodiske utfordringer.....	10
1.5.1 Metode og rettskilder	10
1.5.2 Metodiske problemstillinger	10
1.5.3 Valg av avgjørelser som gjenstand for analyse	12
1.6 Avgrensning og videre fremstilling.....	13
1.6.1 Generelt om avgrensning av oppgaven	13
1.6.2 Om den videre fremstillingen.....	13
2 Hensyn bak gjenåpning	14
2.1.1 Bakgrunn for gjenåpningsadgangen.....	14
2.1.2 Den materielle sannhets prinsipp	14
2.1.3 Hensynet til sakens opplysning	15
2.1.4 Hensynet til rettskraft	16
3 Vilkårene i strpl. § 391 nr. 3.....	18
3.1 Rettslig utgangspunkt	18
3.2 Nyhetskravet.....	19
3.2.1 Hva ligger i vilkåret omstendighet?	19
3.2.2 Hva ligger vilkåret bevis?	19
3.2.3 Hva ligger i kravet til <i>ny</i> omstendighet eller <i>nytt</i> bevis?.....	20
3.3 Innvirkningskravet	22
3.3.1 Innholdet i vilkåret «synes egnet til»	22

3.3.2	Særlig om forholdet mellom terskelen i strpl. § 391 nr. 3 og andre bestemmelser i kapittel 27	23
3.4	Resultatkravet	26
4	Analyse av terskelen for innvirkningskravet	28
4.1	Introduksjon til analysen	28
4.2	Praksis fra Høyesterett	29
4.2.1	Delkapittelets innhold	29
4.2.2	Analyse av høyesterettspraksis vedrørende § 391 nr. 3	29
4.2.3	Sammenfatning av praksisen fra Høyesterett	35
4.3	Praksis fra Gjenopptakelseskommissjonen	36
4.3.1	Delkapittelets innhold	36
4.3.2	Saker med et enkelt bevisbilde	36
4.3.3	Saker med et omfattende bevisbilde	40
4.3.4	Sammenfatning av praksisen fra Gjenopptakelseskommissjonen	46
4.4	Avsluttende betraktninger	47
4.4.1	Videreføring av vurderingstema	47
4.4.2	Mindre streng terskel i saker med mye bevis	48
4.4.3	Gjenopptakelseskommissjonens som organ for utvikling av gjeldende rett	49
	Kilderegister	51

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

1.1.1 Tema

Temaet for oppgaven er gjenåpning av straffesaker i medhold av lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (heretter «strpl.») § 391 nr. 3. Gjenåpning av en straffesak innebærer er ny behandling av saken, helt eller delvis, og er regulert i Straffeprosessloven kapittel 27.

Det står helt sentralt i norsk straffeprosess at ingen skal bli dømt med urette. Dette kommer blant annet til syne gjennom adgangen til å anke en dom. Imidlertid forekommer det tilfeller der informasjon kommer frem etter at saken er rettskraftig avgjort, og ankefristen er utløpt, som indikerer at dommen er uriktig. Som en sikkerhetsventil for disse tilfellene har man reglene om gjenåpning.¹

Gjenåpningsreglene skal fungere som en siste mulighet for å endre avgjørelser som i ettertid viser seg å være uriktige.² Det trekkes likevel frem i både forarbeider og juridisk teori at adgangen til gjenåpning skal være snever, og forbeholdt unntakstilfeller der det vil være støtende for den siktede om det ikke foreligger en mulighet for overprøving av dommen.³

Straffeprosessloven § 391 nr. 3 gir rettskrav på gjenåpning dersom vilkårene er oppfylt, og er praktisk sett den viktigste hjemmelen for gjenåpning til gunst for den siktede.

¹ Andenæs (2009) s. 572

² Øyen (2022) s. 541

³ Innst. O nr. 110 (2004–2005) pkt. 19

1.1.2 Problemstilling

De rettslige grunnlagene for å få en sak gjenåpnet følger av strpl. §§394–399. Denne oppgaven omhandler § 391 nr. 3 som hjemmel for en begjæring om gjenåpning.

Strpl. § 391 nr. 3 lyder:

«Til gunst for siktede kan gjenåpning kreves:

3. når det opplyses en ny omstendighet eller skaffes frem et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse eller avvising eller til anvendelse av en mildere strafferegel eller en vesentlig mildere rettsfølge.

Jeg skal ta stilling til innvirkningskravet i bestemmelsen, som utledes fra ordlyden «synes egnet til». Helt konkret, vil jeg i denne oppgaven undersøke terskelen for vilkåret «synes egnet til», og følgelig hva som kreves at det er innfridd. Problemstillingen vil belyses gjennom en analyse, og sammenligning av praksis fra både Høyesterett og Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker.

1.2 Begrepsavklaring

1.2.1 Terminologi

Man finner regler om gjenåpning både i sivil-og straffeprosessen. Tidligere ble betegnelsen «gjenopptakelse» brukt om adgangen til å behandle en rettskraftig avgjort sak på nytt. Ved utarbeidelsen av ny tvistelov så departementet det hensiktsmessig å endre begrepet fra «gjenopptakelse» som ble anvendt i tvistemålsloven, til «gjenåpning». Departementet mente dette ga riktigere assosiasjoner til å åpne en lukket og avsluttet sak.⁴ Det ble senere bestemt at gjenopptakelsesbegrepet skulle endres også i straffeprosessloven.⁵

⁴ Innst. O. nr. 110 2004–2005 s.56

⁵ Endret gjennom revisjonen av straffeprosessloven av 26. januar 2007.

Videre i oppgaven vil jeg i all hovedsak anvende begrepet gjenåpning. Imidlertid vil det refereres til eldre praksis og forarbeidsuttalelser som benytter seg av den gamle betegnelsen. I denne oppgaven foreligger ingen reell forskjell mellom begrepenes innhold.

Begrepsendringen ble gjort på tvers av sivil- og straffeprosessen, og på nåværende tidspunkt er det nye gjenåpningsbegrepet godt innarbeidet i rettsspråket. Likevel heter fortsatt organet som behandler gjenåpningsbegjæringer Kommisjonen for *gjenopptakelse* av straffesaker.

I den videre fremstillingen vil Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker i all hovedsak refereres til som Gjenopptakelseskommisjonen. Avgjørelser fra Gjenopptakelseskommisjonen vil refereres til ved forkortelsen GK og saksnummer. Praksis fra Høyesterett vedrørende gjenåpningsspørsmålet vil refereres til på alminnelig vis.

1.3 Aktualitet

1.3.1 Generelt om gjenåpning av straffesaker

Gjenåpning av straffesaker har vært et omdiskutert tema i flere tiår. Så tidlig som i 1969 drøftet straffeprosesslovkomiteen behovet for en endring av systemet for behandlingen av gjenåpningssaker, og vurderte om det skulle være et uavhengig organ som behandlet disse.⁶

Diskusjonen nådde nye høyder på 1980 og 2000-tallet etter at det ble truffet avgjørelser i velkjente saker som Liland-saken, Bjugn-saken og Boomerang-sakene.⁷ Avgjørelsene resulterte i sterk kritikk av strafferettspleien og utløste store politiske debatter. Debatten vedrørende gjenåpningsreglene medførte av straffeprosessloven ble revidert i 2001.⁸ Gjennom denne revisjonen ble systemet for behandlingen av gjenåpningsbegjæringer endret. Lovendringen resulterte i opprettelsen av Kommisjon for gjenopptakelse av straffesaker i 2004, som etter dette skulle behandle begjæringene om gjenåpning av straffesaker.

⁶ NUT-1969:3 på s. 345

⁷ Henholdsvis Rt 1994 s. 1149, Rt. 1994 s. 1372, Rt. 1995 s. 1155 og Rt. 1998 s. 11.

⁸ Lov 15. juni 2001 nr. 63 om endringer av straffeprosessloven mv. (gjenopptakelse).

Endringen i 2004 innebar et helt nytt system for behandlingen av begjæringer om gjenåpning, og i år fylte Gjenopptakelseskommisjonen 20 år. Sett i lys av at det finnes lite juridisk teori og rettspraksis på området er det særlig aktuelt å foreta en analyse av kommisjonens praksis.

1.3.2 Praksis fra Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker som studieobjekt

I henhold til strpl. § 394 må en begjæring om gjenåpning av en straffesak fremsettes for Gjenopptakelseskommisjonen. Etter at av Gjenopptakelseskommisjonen ble opprettet har man sett en gradvis økning i antall saker som begjæres gjenåpnet. De har siden 2004 mottatt i overkant av 3500 gjenåpningsbegjæringer. Det er også en økende tendens de siste 5 årene. I 2019 mottok kommisjonen 153 saker og i 2023 har antallet økt til 261.⁹ En stor andel av disse begjæringene har § 391 nr. 3 som hjemmel, og majoriteten av de sakene som blir besluttet gjenåpnet har sitt grunnlag i denne bestemmelsen.¹⁰

Parallelt med den økende tilstrømmingen av begjæringer har gjenåpning, og Gjenopptakelseskommisjonen blitt et mye omtalt emne i media. Det har særlig blitt rettet kritikk mot Gjenopptakelseskommisjonen i forbindelse med avgjørelsen om å gjenåpne Baneheia-saken i 2021, etter å ha forkastet de fire foregående begjæringene.¹¹ Avgjørelsen om å ikke gjenåpne Orderud saken¹² skapte også debatt og diskusjon vedrørende Gjenopptakelseskommisjonens virksomhet. I begge disse avgjørelsene blir vilkårene i strpl. § 391 behandlet, og innvirkningskravet settes på spissen.

Ettersom Gjenopptakelseskommisjonen nå er mottaker, og behandler av begjæringer om gjenåpning vil organet være sentralt for å belyse oppgavens problemstilling. Jeg ser det hensiktsmessig å innledningsvis redegjøre for organet og dens virksomhet noe mer inngående. Dette gjøres videre i kapittel 1.4. Gjenopptakelseskommisjonens praksis være gjenstand for analyse i kapittel 4.

⁹ Årsrapport 2023 s. 1-4

¹⁰ Kan utledes fra Gjenopptakelseskommisjonens Årsrapporter, se eksempelvis Årsrapport 2022 og Årsrapport 2023.

¹¹ Eksempelvis i artikkelen *Sjødin: Sviktende politikompetanse i kommisjonen påvirket Viggo Kristiansens gjenopptakelsessak*, publisert på politiforum.no

¹² GK-2020-79 og 2020-93

1.4 Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker

1.4.1 Generelt om Gjenopptakelseskommisjonen

Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker ble opprettet ved lov i 2001 som følger av revisjonen av straffeprosessloven, og startet sin virksomhet 1.januar 2004.¹³ Gjenopptakelseskommisjonen er et selvstendig forvaltningsorgan som er uavhengig politiet, påtalemyndigheten, domstolene og andre.¹⁴

Før 2004 ble gjenåpningsbegjæringer behandlet, og avgjort av domstolen som hadde fattet den opprinnelige avgjørelsen. Gjennom opprettelsen av Gjenopptakelseskommisjonen skapte man en avstand mellom domstolsapparatet og behandleren av gjenåpningsbegjæringene som skulle styrke borgerens rettssikkerhet i gjenåpningssaker.¹⁵ Opprettelsen skulle også medføre økt tillit til behandlingen av gjenåpningssaker, samt sikre at det ble fattet innholdsmessig gode avgjørelser vedrørende gjenåpningsspørsmålet.¹⁶

Gjenopptakelseskommisjonen skal behandle og avgjøre om en domfelt med en rettskraftig dom skal få behandlet sin sak på nytt i retten.¹⁷ Det er ikke selve straffekravet i den enkelte sak som vurderes av Gjenopptakelseskommisjonen, men om de materielle vilkårene for gjenåpning er oppfylt, slik at saken skal behandles på ny. For å kunne ta stilling til de materielle vilkårene for gjenåpning, må noen prosessuelle inngangsvilkår være innfridd.

Det følger av strpl. § 389 at en «rettskraftig dom» kan etter «begjæring» av en part, gjenåpnes når «vilkårene i §§ 390–393 foreligger». Ordlyden tilsier at det må være tale om en rettskraftig avgjort sak og den må begjæres gjenåpnet av en av partene i saken. I tillegg må en av de materielle grunnlagene i §§ 390–393 være innfridd. Om alle disse vilkårene er oppfylt kan en sak besluttes gjenåpnet av Gjenopptakelseskommisjonen.

¹³ Lov av 15. juni 2001 nr. 63 om endringer i straffeprosessloven mv. (gjenopptakelse).

¹⁴ Årsrapport 2023 s. 4 sammenholdt med strpl. § 395 fjerde ledd

¹⁵ Ot.prp. nr. 70 (2000-2001) s. 33-34

¹⁶ Justis- og Beredskapsdepartementets etterkontroll av kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker fra 2012 s. 102

¹⁷ Jf. strpl. § 400, samt Årsrapport 2023 fra Gjenopptakelseskommisjonen s. 4

Gjenopptakelseskommissjonen har også en utredning- og veiledningsplikt som følger av § 398 og § 397. Disse pliktene er en av de sentrale endringene i gjenåpningssystemet som loendringen i 2004 medførte. Utredning- og veiledningsplikten innebærer at kommisjonen har et større ansvar for å opplyse saken, og veilede den siktede enn det domstolene hadde tidligere.

I henhold til forarbeidene er Gjenopptakelseskommissjonens primære oppgave å selvstendig utrede de rettslige og faktiske spørsmål som må avklares, før kommisjonen så kan ta stilling til begjæringen.¹⁸ Gjenopptakelseskommissjonen har også i medhold av strpl. § 397 tredje ledd adgang til å forkaste en begjæring dersom den gjelder en «avgjørelse som etter sin art ikke kan gjenåpnes» eller «begjæringen av andre grunner åpenbart ikke kan føre frem». Avgjørelsen kan tas av kommisjonens leder eller nestleder og innebærer at gjenåpningsbegjæringen ikke realitetsbehandles.

1.4.2 Relasjonen mellom praksis fra Høyesterett og Gjenopptakelseskommissjonen

Fra innføringen av reglene om gjenåpning i norsk rett ved straffeprosessloven 1887, og frem til opprettelsen av Gjenopptakelseskommissjonen i 2004, var det domstolene som behandlet begjæringer om gjenåpning.¹⁹ Beslutningsmyndigheten i gjenåpningssaker ble dermed flyttet fra domstolene til et uavhengig forvaltningsorgan gjennom opprettelsen av Gjenopptakelseskommissjonen. I denne forbindelse er det relevant for oppgavens problemstilling å se noe nærmere på relevansen og vekten av avgjørelser fra Gjenopptakelseskommissjonen sett opp mot praksis fra Høyesterett.

Gjenopptakelseskommissjonen kategoriseres formelt sett som et forvaltningsorgan og følgelig er avgjørelsene de fatter å anse som forvaltningspraksis. Det generelle utgangspunktet er at forvaltningspraksis som rettskildefaktor vil ha varierende vekt, men vektet klart mindre enn praksis fra Høyesterett. Utgangspunktet er følgelig at praksis fra Høyesterett vedrørende gjenåpningsspørsmålet skal ha betydelig mer vekt enn praksis fra

¹⁸ Ot.prp. nr. 70 (2000-2001) pkt. 4.3.5

¹⁹ Lov og rett. Moen (2014), *Domstolskontrollen med Gjenopptakelseskommissjonens avgjørelser - med særlig henblikk på Rt. 2012 side 159*

Gjenopptakelseskommisjonen. Dette vil også gjelde for uttalelser i forbindelse med innvirkningskravet i strpl. § 391 nr. 3.

Imidlertid er det på nåværende tidspunkt kun Gjenopptakelseskommisjonen som faktisk tar stilling til vilkårene i strpl. § 391 nr. 3, ettersom det er de som behandler gjenåpningsbegjæringer. Dette medfører at praksis fra Gjenopptakelseskommisjonen får en litt annen stilling i det rettslige landskapet enn alminnelig forvaltningspraksis. Dette temaet vil jeg komme tilbake til nedenfor i 1.4.3.

Gjenopptakelseskommisjonen er det organet som nå står ansvarlig for utviklingen av terskelen for innvirkningskravet. Det kan derfor tas til orde for at Gjenopptakelseskommisjonen driver rettsutvikling på dette området på samme måte som Høyesterett gjorde forut for iverksettelsen av kommisjonen i 2004, men uten at organet i utgangspunktet har samme legitimitet. På bakgrunn av dette er også kommisjonens praksis særlig aktuell å foreta en analyse av.

Selv om kommisjonens avgjørelser ikke har, eller er ment å ha like stor rettskildemessig vekt som høyesterettspraksis, må det kunne konkluderes med at avgjørelsene deres må ha en viss rettskildemessig vekt likevel. Avgjørelsene må kunne sies å ha noe mer tyngde enn alminnelig forvaltningspraksis, ettersom kommisjonen er det primære organet for behandling av gjenåpningssaker per dags dato.

1.4.3 Manglende domstolskontroll

Domstolene har som hovedregel en vid adgang til å overprøve forvaltningens avgjørelser. Høyesterett har imidlertid slått fast i Rt.2012 s. 519 at domstolene har en begrenset prøvingsrett ovenfor kommisjonens avgjørelser. Det uttales av førstvoterende at Gjenopptakelseskommisjonens konkrete rettsanvendelse ikke er gjenstand for prøving.²⁰ Det presiseres imidlertid at domstolene kan prøve den generelle lovtolkningen, men de har ikke adgang til å overprøve bevisbedømmelsen og den konkrete rettsanvendelsen.²¹ Begrunnelsen for tilbakeholdenheten i overprøvingen av rettsanvendelsen er at en slik prøving nokså raskt vil kunne gli over i en konkret vurdering av bevisene i saken.

²⁰ Rt.2012 s. 519 avsnitt 39

²¹ Rt.2012 s. 519 avsnitt 73-76

I praksis medfører dette at Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelser i er unntatt domstolskontroll. Domstolene har imidlertid adgang til å overprøve om Gjenopptakelseskommisjonen har fulgt de helt grunnleggende saksbehandlingsreglene, herunder om kravene til habilitet og kontradiksjon er oppfylt.

Den begrensede adgangen til overprøving innebærer reelt sett også at Gjenopptakelseskommisjonen både er første og siste instans i rettssystemet for begjæringer som forkastes i medhold av § 397, og når en begjæring om gjenåpning etter realitetsbehandling ikke fører frem. En slik ordning harmoniserer i utgangspunktet ikke særlig godt med de alminnelige reglene om anke som gjelder ellers i norsk rett, og retten til å få overprøvd en avgjørelse i en høyere instans.

1.5 Rettskilder og metodiske utfordringer

1.5.1 Metode og rettskilder

Den primære delen av oppgaven baserer seg på en analyse av praksis fra Høyesterett og Gjenopptakelseskommisjonen for å belyse terskelen for innvirkningskravet i strpl. § 391 nr. 3. Jeg vil ved bruk av alminnelig juridisk metode forsøke å fastsette hvor denne terskelen er etter gjeldende rett.

Utgangspunktet for analysen vil være ordlyden i strpl. § 391 nr. 3, samt forarbeider og juridisk teori. Imidlertid vil praksis fra Høyesterett og Gjenopptakelseskommisjonen stå helt sentralt ettersom det er de som foretar de reelle vurderingene av innvirkningskravet ved behandlingen av en begjæring, og således har den største påvirkningen terskelen.

1.5.2 Metodiske problemstillinger

Mange av avgjørelsene fra både Høyesterett og Gjenopptakelseskommisjonen er svært lange. Det er ofte selve fremleggelsen og vurderingen av bevisene i saken som utgjør største delen av

avgjørelsene. Bevisbildet er særegent for hver spesifikk sak, og en slik lang og omfattende bevisvurdering som i mange tilfeller må foretas for å undersøke om vilkårene i strpl. § 391 nr.3 er oppfylt, vil ikke gi særlig veiledning for fastleggelsen av terskelen for innvirkning mer generelt.

Tendensen er at selve den juridiske vurderingen av innvirkningskravet er mindre fremtredende i sakene, og begrunnelsen for avgjørelsen er ofte kort. Dette gjør det mer utfordrende å trekke noen generelle retningslinjer som kan gi veiledning til fastleggelsen av terskelen etter gjeldende rett.

Innvirkningskravet i strpl. § 391 nr. 3 omhandler bevis, og man ser dermed også tilfeller der vurderingen av nye og gamle bevis, og vurderingen av selve vilkårene sammenblandes i stor grad. Skillet mellom tolkningen av bevis og subsumsjonen i dommen vil dermed være krevende å manøvrere rundt, og vil gjøre det utfordrende å finne de uttalelsene som belyser terskelen.

Det må også påpekes at Gjenopptakelseskommisjonens bevisvurderinger i de fleste tilfeller finner sted i lang tid etter den ordinære straffesaksbehandlingen. Dette kan medføre at bevissituasjonen er svekket, og gjør det enda mer krevende å ta stilling til om vilkårene i strpl. § 391 nr. 3 er oppfylt. I tillegg vil avgjørelsen som treffes av Gjenopptakelseskommisjonen som utgangspunkt bero på en middelbar bevisvurdering, i motsetning til den umiddelbare bevisvurderingen som var grunnlaget i den opprinnelige domstolsbehandlingen. Bevisumiddelbarhet er et bærende prinsipp i norsk straffeprosess, og gir domstolene best mulig grunnlag for å vurdere den foreliggende bevissituasjonen ved at bevisene presenteres direkte for domstolen ved behandling av saken.

Gjenopptakelseskommisjonen vil ved en middelbar bevisføring vurdere det nedskrevne og fysiske materiale som foreligger fra den opprinnelige behandlingen av straffesaken, sammen med det nye fremsatte materiale fra begjæringen. Denne typen bevisføring vil vanskeliggjøre en vurdering av om vilkårene i strpl. § 391 nr. 3 er innfridd, ettersom bevisbildet kan være uoversiktlig og verdien av bevisene sett opp mot hverandre kan være krevende å fastsette.

1.5.3 Valg av avgjørelser som gjenstand for analyse

For å belyse oppgavens problemstilling vil jeg presentere og analysere avgjørelser fra Høyesterett og Gjenopptakelseskommisjonen. Av hensyn til oppgavens lengde og omfang har jeg imidlertid valgt å trekke frem et fåtall avgjørelser, og gå dypere inn i disse i kapittel 4.

Jeg har valgt både avgjørelser som besluttes gjenåpnet, og som ikke fører frem, samt noen avgjørelser med dissens for å undersøke hvor streng terskelen er. Felles for sakene som trekkes frem i oppgaven er at begjæringen gjelder skyldspørsmålet, og de opprinnelige domfellelsene er for alvorlige straffebud som drap, voldtekt o.l. I tillegg har flere av sakene vært gjenstand for diskusjon i media og juridisk teori.

Gjenopptakelseskommisjonen har siden virksomheten ble igangsatt i 2004, mottatt og avgjort en enorm mengde saker.²² Det vil derfor ikke være praktisk gjennomførbart å gå gjennom alle avgjørelsene for å danne seg et bilde av terskelen for innvirkning, og den potensielle utviklingen den har hatt over tid. På denne bakgrunn har jeg valgt å ta utgangspunkt i avgjørelser fra nyere tid som analyseobjekter. Enkelte av sakene har vært under behandling i kommisjonen i flere år, men avgjørelsene er truffet i 2023–2024.

Det avgrenses mot saker som ikke er realitetsbehandlet i kommisjonen. Det vil også trekkes frem noen spesielle kategorier av saker fra Gjenopptakelseskommisjonen, herunder «utilregnelighetssakene» og «urettmessige kroppsvisitasjoner under varetekt». Enkelt saker innenfor disse kategoriene vil ikke analyseres inngående, men sakene vil mer helhetlig analyseres for å belyse terskelen.

²² Se ovenfor i pkt. 1.3.2

1.6 Avgrensning og videre fremstilling

1.6.1 Generelt om avgrensning av oppgaven

Man finner regler om gjenåpning i både sivil- og straffeprosessen. Oppgavens problemstilling knytter seg utelukkende til gjenåpning av straffesaker, og det avgrenses dermed mot gjenåpning i sivilprosessen.

Straffeprosessloven kapittel 27 kommer først og fremst til anvendelse for gjenåpning av rettskraftige dommer. Reglene gjelder imidlertid også for beslutninger og kjennelser. Problemstillingen knytter seg til rettskraftige avgjørelser i form av dommer, og det avgrenses derfor mot gjenåpning av beslutninger og kjennelser.

Det avgrenses også mot en analyse av det øvrige materielle vilkårene for gjenåpning i §§ 390–392, samt de prosessuelle reglene for Gjenopptakelseskommisjonens saksbehandling.

1.6.2 Om den videre fremstillingen

I den videre fremstillingen vil jeg først i kapittel 2 redegjøre for bakgrunnen og hensynene bak gjenåpning, ettersom dette er sentralt for å belyse problemstillingen, og bidrar til forståelse av oppgavens tema.

Kapittel 3 og 4 utgjør oppgavens hoveddel. I kapittel 3 vil jeg presentere de materielle vilkårene for gjenåpning i strpl. § 391 nr. 3. I tillegg vil jeg i dette kapittel også komme med noen betraktninger om forholdet mellom § 391 nr. 3 og øvrige relevante hjemler for gjenåpning i straffeprosessloven kapittel 27.

Kapittel 4 utgjør selve analysedelen av oppgaven. Jeg vil her presentere, og analysere praksis fra Høyesterett og Gjenopptakelseskommisjonen for å belyse terskelen for innvirkningskravet i strpl. § 391 nr. 3. Avslutningsvis i kapittel 4 vil jeg foreta en sammenfatning av analysen av den praksis som er trukket frem, og deretter knytte noen betraktninger til om hvor terskelen for innvirkningskravet i strpl. § 391 nr. 3 er etter gjeldende rett.

2 Hensyn bak gjenåpning

2.1.1 Bakgrunn for gjenåpningsadgangen

Gjenåpning er et rettsmiddel som brukes for å angripe rettskraftige avgjørelser som hevdes å være uriktige. I henhold til forarbeidene er gjenåpning ment å være et ekstraordinært rettsmiddel som skal anvendes med stor varsomhet.²³ Den ekstraordinære karakteren til gjenåpning som rettsmiddel ligger adgangen til å angripe en dom som er rettskraftig avgjort, og som dermed skal være endelig. Det overordnede formålet til gjenåpningssystemet er at det skal foreligge en mulighet til å rette opp avgjørelser som er rettskraftige, men som senere kan vise seg å være uriktige. Ordningen er i så måte basert på en erkjennelse at en rettskraftig dom faktisk kan være feil.

Dersom en domfelt mener seg uriktig dømt, kan han også angripe saken gjennom det ordinære rettsmiddelet anke. Reglene om ankeadgangen finner man i straffeprosessloven kapittel 26. Disse reglene vil imidlertid ikke behandles videre i oppgaven.

2.1.2 Den materielle sannhets prinsipp

Den materielle sannhets prinsipp er et av de grunnleggende hensynene bak gjenåpningsadgangen.²⁴ At en avgjørelse får et materielt riktig resultat innebærer at løsningen blir riktig ut ifra de underliggende faktiske forhold og de gjeldende rettsreglene. Straffeprosessen er bygd opp på slik måte at den skal medføre at sannheten kommer frem, og har som et grunnleggende mål at ingen skal uriktig dømmes.²⁵

Det grunnleggende målet om å unngå uriktige domfellelser har også en tilknytning til det strenge beviskravet i strafferetten. For at noen skal dømmes til straff må det bevises utover enhver rimelig tvil at vedkommende har begått den straffbare handlingen. Det strenge

²³ NUT 1969:3 s. 344

²⁴ Rt.2007 s. 1425 avs. 38

²⁵ Andenæs (2009) s. 572

beviskravet medfører at risikofordelingen i straffeprosessen godtar flere frifinnende uriktige domfellelser enn uriktige domfellelser.

Å forhindre uriktige domfellelser har både et individuelt og et allment aspekt. Færre uriktige domfellelser vil styrke tilliten til rettssystemet, men også beskytte enkeltindividet mot urettmessige inngrep fra myndighetene.

I en vurdering av gjenåpning med strpl. § 391 nr. 3 som grunnlag vil den materielle sannhets prinsipp være særlig relevant. De bevis og omstendigheter som retten bygger sitt domsgrunnlag på skal sikre et materielt riktig resultat. Dersom det fremkommer ny informasjon i form av bevis eller omstendigheter som sår tvil om avgjørelsens riktighet, vil det være avgjørende for å sikre et materielt riktig resultat at disse nye forholdene blir tatt stilling til. Dette gjøres gjennom behandlingen av en gjenåpningsbegjæring, og ved hovedforhandling dersom saken gjenåpnes.

Hensynet til den materielle sannhet ligger som grunnlag bak utformingen av terskelen for innvirkningskravet i strpl. § 391 nr. 3, og vil derfor være sentralt også for tolkningen. Dersom man skal ilegge hensynet til den materielle sannhet mye vekt i en vurdering om gjenåpning vil dette innebære at terskelen for innvirkning ikke skal praktiseres for strengt. Hensynet til den materielle sannhet taler dermed for en grunnleggende vid gjenåpningsadgang.

2.1.3 Hensynet til sakens opplysning

Hensynet til sakens opplysning er et også et bærende hensyn bak reglene om gjenåpning. Dette ser man blant annet utslag av i Gjenopptakelseskommisjonens utredningsplikt i strpl. § 398. Plikten innebærer at kommisjonen har et eget ansvar for å foreta de nødvendige undersøkelser, og fremskaffe informasjon for å belyse saken i størst mulig grad.

Gjenopptakelseskommisjonens utredningsplikt får også direkte betydning for terskelen til innvirkningskravet. Utredningsplikten innebærer at kommisjonen nå har en større rolle i innhenting av bevis. Dette påvirker vurderingsgrunnlaget for innvirkningskravet. Gjenopptakelseskommisjonen må forholde seg til ved vurderingen av vilkåret.

Hensynet til sakens opplysning henger også tett sammen med hensynet til den materielle sannhet. I en sak som er godt opplyst og utredet grundig har man større mulighet for å komme til det materielt riktige resultatet.

2.1.4 Hensynet til rettskraft

På motsatt side av den materielle sannhets prinsipp som det primære hensynet bak gjenåpning, står hensynet til rettskraft. I gjenåpningssaker står disse ofte i spenningsforhold til hverandre. Følgelig innebærer vurderingen av vilkårene i § 391 nr. 3 også en avveining av hensynet til en materielt riktig avgjørelse sett opp mot hensynet til rettskraft.

Rettskraft i gjenåpningsaker er hjemlet i § 398. Bestemmelsen fastsetter de prosessuelle inngangsvilkårene for gjenåpning, og angir at et vilkår for å begjære en sak gjenåpnet er at den er «rettskraftig». I henhold til strpl. § 50 anses en sak «rettskraftig avgjort» når den er «vedtatt av partene» eller «fristen for anke er utløpt».

I det norske rettssystemet innebærer en rettskraftig avgjørelse at det foreligger en endelig løsning av de rettsspørsmål saken gjelder. Bakgrunnen for rettskraft ligger i all hovedsak i at påtalemyndigheten og den fornærmede i saken skal kunne forholde seg til at det er satt et endelig punktum i saken, dermed kunne legge den bak seg.

Det er også en allmenn interesse bak hensynet til rettskraft. Beviser vil kunne svekkes med tiden. Bevisgrunnlaget vil i mange tilfeller være betydelig mindre og vanskeligere å vurdere ved en gjenåpning av saken enn ved den opprinnelige domstolsbehandlingen.

Hensynet til rettskraft trekker overordnet i retning av at gjenåpningsadgangen skal være snever og at den opprinnelige avgjørelsen skal bli stående. Dette har fått utslag i innvirkningskravet som innsnevrer adgangen til gjenåpning.

Bak prinsippet om rettskraft ligger også effektivitetshensyn og prosessøkonomiske hensyn.²⁶ En av årsakene til at Gjenopptakelseskommissjonen ble opprettet var for å effektivisere behandlingen av gjenåpningssaker. Behandlingen av disse sakene i domstolen var ressurskrevende og tok lang tid.²⁷ En raskere behandling av et organ som er spesialisert på gjenåpningssaker vil både være effektivt og prosessøkonomisk. Imidlertid kan det stilles spørsmål til om opprettelsen av Gjenopptakelseskommissjonen i realiteten oppfyller sin hensikt.

²⁶ Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) s. 254

²⁷ Ot.prp. nr. 70 (2000-2001) pkt. 6.1

Man ser også utslag av hensynet til effektivitet og prosessøkonomi i strpl. § 391 nr. 3, både kravet i om at beviset eller omstendigheten må være «ny» og at dette forholdet må «synes egnet til». Dersom bestemmelsen ikke krevde at det aktuelle forholdet var nytt eller egnet til et endret resultat ville mange flere saker måtte blitt behandlet. Dette hadde ført til et ineffektivt og lite økonomisk gjenåpningssystem.

3 Vilkårene i strpl. § 391 nr. 3

3.1 Rettslig utgangspunkt

Oppgavens hovedproblemstilling knytter seg til gjenåpning med straffeprosessloven § 391 nr. 3 som grunnlag. Dette er det mest anvendte grunnlaget for gjenåpning per dags dato.²⁸ Bestemmelsen er eksempelvis i NUT 1969: 3 omtalt som «praktisk sett hovedbestemmelsen om adgang til gjenopptakelse».²⁹ I henhold til Årsrapporten til Gjenopptakelseskommisjonen fra 2023 var 54 av de 61 sakene som ble besluttet gjenåpnet gjort med grunnlag i strpl. § 391 nr. 3.³⁰

Ordlyden i strpl. § 391 nr. 3 fastsetter at gjenåpning kan «kreves». Dersom vilkårene er oppfylt innebærer dette at saken skal gjenåpnes. Gjenopptakelseskommisjonen skal etter strpl. § 391 nr. 3 ikke foreta en skjønnsmessig helhetsvurdering av om saken burde gjenåpnes dersom vilkårene er oppfylt, slik de må i henhold til ordlyden «kan besluttes» i strpl. § 392 andre ledd.

Ordlyden i strpl. § 391 nr. 3 oppstiller to kumulative vilkår for at gjenopptakelse kan besluttes. Det må foreligge en «ny omstendighet» eller «nytt bevis», og dette nye forholdet må «synes egnet til» frifinnelse, avvisning eller mildere straff.

En naturlig forståelse av ordlyden i første vilkår tilsier at det må foreligge bevis eller omstendigheter som er å anse som ny informasjon i saken. I teorien betegnes dette vilkåret ofte som «nyhetskravet».³¹ Videre må denne informasjonen synes egnet til å enten frifinne den siktede, at saken avvises, at en mildere strafferegulering kan anvendes eller til anvendelse av en regel med vesentlig mildere rettsfølge enn det den siktede er dømt for i utgangspunktet. Ordlyden «synes egnet til» er omtalt som «innvirkningskravet», mens «resultatkravet» brukes som betegnelse på at det nye forholdet som er påvist må ha frifinnelse, avvisning eller mildere straff som endelig resultat.

²⁸ Se eksempelvis: Andenæs (2009) s. 576, Hov (2010) s. 986 og Øyen (2022) s. 508

²⁹ NUT 1969: 3 på s. 342

³⁰ Årsrapport 2023 s. 11-42

³¹ Lov og rett. Lie (2020), *Vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3, særlig om forståelsen av uttrykkene «ny omstendighet» og «nytt bevis»*

3.2 Nyhetskravet

3.2.1 Hva ligger i vilkåret omstendighet?

Jeg ser det hensiktsmessig å først klarlegge hva som ligger i vilkårene «omstendighet» og «bevis» før det går dypere inn i hva som kreves for at omstendigheten og beviset skal kategoriseres som «nytt».

Begrepet «omstendighet» kan helt generelt forstås som en slags samlebetegnelse på en rekke forhold, og favner særdeles vidt. Omstendighet fremstår også nokså abstrakt, og bestemmelsens ordlyd gir ingen videre føringer på hva som ligger i begrepet.

I juridisk teori forstås begrepet omstendighet som faktiske forhold av rettslig betydning og betegnes ofte som rettsfakta. Rettsfakta er forhold eller faktorer som har direkte og umiddelbare rettslige følger i straffesaken.³² I straffesaker vil omstendigheter i praksis relatere seg til straffbarhetsvilkårene tilregnelighet og fraværet av straffrihetsgrunner. Eksempler på forhold som i denne sammenheng omfattes av begrepet er at det forelå en nødvergesituasjon eller at siktede var utilregnelig eller bevisstløs i gjerningsøyeblikket.

3.2.2 Hva ligger vilkåret bevis?

Ordlyden i strpl. § 391 nr. 3 gir ingen konkrete føringer på hva som omfattes av begrepet bevis. Ser man til straffeprosessloven for øvrig kategoriseres bevis som sakkyndige, vitner, granskning, rettspsykiatriske undersøkelser og personundersøkelser i lovens tredje del.

Ved vurderingen av om det foreligger et «nytt bevis» i henhold til strpl. § 391 nr. 3 er det sparsommelig med klarlegging av selve begrepet både i forarbeider, og i praksis fra Høyesterett og Gjenopptakelseskommisjonen. Bevis og omstendigheter omtales ofte samlet, uten at det går dypere inn i hva som omfattes av de ulike begrepene også beveger man seg direkte inn i hva som ligger i selve nyhetskravet. Helt generelt har begrepet bevis en nokså klar definisjon i

³² NOU 2001:32 Rett på sak - Lov om tvisteløsning (tvisteloven) pkt. 5.2

straffeprosessens teori, og det vil derfor være naturlig å legge denne til grunn også for § 391 nr. 3.

Ørnulf Øyen omtaler begrepet bevis som bevis i snever forstand, indisier og hjelpefakta. Med bevis i snever forstand siktes det til informasjon som belyser det faktum som skal bevises.³³ Eksempler på bevis kan være vitneforklaringer eller realbevis som tekniske funn, dokumenter og lignende.

Hva som ligger i selve kravet til «nytt» vil være sammenfallende for bevis og omstendigheter. Dette utledes fra ordlyden «eller» som knytter vilkårene sammen. Av denne grunn ser jeg det mest hensiktsmessig å behandle selve innholdet i dette kravet samlet. Dette metodiske valget underbygges også av forarbeidene. I NOU 2016: 24 - *Ny straffeprosesslov* uttales det at «sondringen mellom ny omstendighet og nytt bevis ikke er særlig skarp».³⁴

3.2.3 Hva ligger i kravet til ny omstendighet eller nytt bevis?

Når man skal besvare spørsmålet om hva som ligger i kravet om at beviset eller omstendigheten skal være «ny» befinner man seg i kjernen av nyhetskravet. Selve nyhetskravet, og særlig det det faktum at omstendigheten eller beviset må være «nytt» er nært knyttet til det materielle sannhetsprinsippet og hensynet til effektivitet og rettskraft.

En alminnelig språklig forståelse av kravet til «nytt» tilsier at det må kunne påvises forhold som tidligere var ukjent i saken. I en straffesak kan slike nye forhold være informasjon som ikke var kjent før avgjørelse i saken ble truffet, eller hendelser som har oppstått i etterkant, men setter saken i et annet lys.

I NOU 2016: 24 har komiteen uttalt seg om hva som ligger i kravet til ny omstendighet og nytt bevis. Det presiseres at ved «nye bevis siktes det til forhold som ble vurdert i den opprinnelige avgjørelsen, mens nye omstendigheter i all hovedsak omhandler forhold som ikke er vurdert i avgjørelsen som ønskes gjenåpnet». Uttalelsene tilsier at det ved nye bevis må påvises nye forhold som kaster lys over de bevistema som ble vurdert i den opprinnelige dommen. Kravet til nye omstendigheter forstås dithen at det må være fremskaffet ny informasjon som ikke

³³ Øyen (2022) s. 343

³⁴ NOU 2016: 24 s. 465

tidligere har vært oppe til vurdering i saken, og derfor ikke inngikk i avgjørelsesgrunnlaget da dommen ble avsagt.

Høyesterett har også uttalt seg om hva som ligger i nyhetskravet i strpl. § 391 nr. 3. I Rt. 1988 s. 824 (Treholt) uttales det at «bevis må anses som nytt, når det ikke forelå for den dømmende rett og derfor ikke kunne påvirke dommens innhold, selv om dette kan bebreides domfelte». Høyesterett har i senere praksis lagt til grunn samme forståelse av nyhetskravet.³⁵

Selv om denne uttalelsen gjelder «nytt bevis» vil forståelsen også være treffende for «ny omstendighet» ettersom de er sammenfallende i praksis.³⁶ En tolkning av Høyesteretts uttalelse tilsier at det avgjørende for at nyhetskravet skal være oppfylt er at det fremlegges informasjon som ikke var en del av bevisførselen i den opprinnelige rettsaken, og derfor ikke kunne påvirke dens resultat.

I tillegg kan også nye analyser eller bearbeiding av bevis som allerede forelå ved den opprinnelige domstolsbehandlingen i noen tilfeller oppfylle nyhetskravet. Dette settes særlig på spissen når det er tale om nye sakkyndige analyser av eksisterende bevis. I denne forbindelse uttaler Høyesterett i Rt. 1994 s. 1149 at «nye sakkyndige erklæringer kan danne grunnlag for gjenopptakelse selv om de ikke bygger på nytt materiale, er ikke tvilsomt og heller ikke bestridt av påtalemyndigheten».³⁷ Høyesterett og Gjenopptakelseskommisjonen har senere i en rekke avgjørelser slått fast nye sakkyndige erklæringer om gamle bevis oppfyller nyhetskravet.³⁸

Den generelle tendensen i Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelser vedrørende innholdet i nyhetskravet er at de henviser til Høyesteretts tidligere uttalelser. Dette ser man eksempelvis i GK-2020-82 hvor det uttales at «Omstendigheter og bevis er nye når de ikke har vært fremme for den dømmende rett, og dermed ikke har kunnet påvirke dommens innhold». Dette er en tilnærmet direkte gjengivelse av Høyesteretts formulering i Treholt-dommen. Gjenopptakelseskommisjonen synes dermed å videreføre forståelsen av nyhetskravet som Høyesterett har etablert.

³⁵ Uttalelsen henvises til i eksempelvis Rt.2000 s. 2142 og Rt.2001 s. 1521

³⁶ Jf. uttalelsen om i NOU 2016: 24 på s. 465 om at sontringen mellom dem ikke er skarp.

³⁷ Rt. 1994 s. 1149 på s. 1155

³⁸ Eksempelvis Rt. 2003 s. 940, GK-2009-0056 og GK-2013-54

3.3 Innvirkningskravet

3.3.1 Innholdet i vilkåret «synes egnet til»

I de tilfellene der nyhetskravet er innfridd og det foreligger et «nytt bevis» eller en «ny omstendighet» må det tas stilling til om det nye forholdet «synes egnet til» å føre til frifinnelse, avvisning eller til anvendelse av en mildere straffesaksjon. Dette innebærer en vurdering av om innvirkningskravet er innfridd.

I det videre vil jeg forsøke å fastlegge innholdet i innvirkningskravet gjennom en tolkning av ordlyd og ved hjelp av forarbeider og rettspraksis. Mer inngående om hvor terskelen for innvirkningskravet er vil jeg komme tilbake til i kapittel 4.

En alminnelig forståelse av ordlyden «synes egnet til» tilsier at gjenåpning kun kan kreves der den nye informasjon har en viss påvirkning på avgjørelsesgrunnlaget. Vurderingstemaet for dette innvirkningskravet knytter seg til muligheten for et endret resultat i saken.

I den tidligere straffeloven av 1887 var innvirkningskravet formulert slik at det nye forholdet «synes egnede til at bevirke» frifinnelse eller mildere straff.³⁹ Ordlyden i 1887-loven legger terskelen for innvirkningskravet lavere enn «synes egnet til» i gjeldende lov. I NUT 1969:3 ble det presisert at endringen i ordlyd innebar en innsnevring i adgangen til gjenåpning.⁴⁰ Denne endringen medførte at det nå stilles krav til at det nye forholdet må ha en viss påvirkning på avgjørelsesgrunnlaget i saken.

I forarbeidene henvises det også til hvordan innvirkningskravet er formulert i høyesterettspraksis.⁴¹ I Rt.1992 s.1638 uttales det at innvirkningskravet er oppfylt dersom det foreligger en «rimelig mulighet for endret resultat». Samme forståelse er lagt til grunn i etterfølgende praksis.⁴² Det er senere presisert iblant annet Rt.2001 s.612 at den rimelige muligheten for et endret resultat «ikke innebærer et krav om sannsynlighetsovervekt».⁴³

³⁹ Lov om Rettergangsmaaden i Straffesager av 1. juli 1887 nr. 5 § 414

⁴⁰ NUT 1969:3 s. 342

⁴¹ NUT 1969:3 s. 342

⁴² Se eksempelvis Rt.2001 s.1521 og Rt.2003 s.1389.

⁴³ Rt.2001 s.612 på side 617

Videre i Rt.2001 s.612 uttaler kjæremålsutvalget seg slik om innholdet i innvirkningskravet; «Ved avgjørelsen må betydningen av nye omstendigheter og bevis vurderes i sammenheng med det øvrige bevismaterialet som foreligger i saken. Det er først når endring av dommen fremstår som en rimelig mulighet etter slik samlet bevisbedømmelse, at de nye forhold gir grunnlag for gjenopptakelse».

Ut fra høyesterettspraksis kan det utledes at innvirkningskravet legger opp til en helhetsvurdering av det opprinnelige bevismateriale, supplert med den nye informasjonen som er kommet frem i saken. Det overordnede vurderingstemaet for innvirkningskravet blir følgelig om det foreligger en rimelig mulighet for et endret resultat, etter en ny samlet vurdering av bevismateriale i saken.

Om man ser hen praksis fra Gjenopptakelseskommissjonen legges det tilsvarende vurderingstema til grunn, som i praksis fra Høyesterett. I saken GK-2020-79 - GK-2020-93 henviser Gjenopptakelseskommissjonen til Rt.2001 s. 1521 og Rt.2003 s. 1389 ved vurderingen av «synes egnet til», og påpeker at en «rimelig mulighet [for frifinnelse (...)] har vært ansett tilstrekkelig» for at vilkåret er innfridd. I selve utgreiingen av vilkårets innhold fremstår det som at Gjenopptakelseskommissjonen gjennomgående viderefører den forståelsen som er lagt til grunn av Høyesterett i tidligere praksis.⁴⁴

3.3.2 Særlig om forholdet mellom terskelen i strpl. § 391 nr. 3 og andre bestemmelser i kapittel 27

Innvirkningskravet som følger av ordlyden «synes egnet til» innebærer som nevnt ovenfor at det må foreligge en rimelig mulighet for endret resultat ved en ny behandling av saken. Betegnelsen «rimelig mulighet» er imidlertid et nokså vag, og gir ikke klare rammer for fastleggelsen av terskelen for innvirkningskravet. Ved å se hen til innvirkningskravet i de øvrige materielle vilkårene i strpl. kapittel 27 kan man kaste lys over hva som ligger i utsagnet fra Høyesterett.

Det kan også utledes et innvirkningskrav fra ordlyden i strpl. § 391 nr. 1. I tillegg til grunnvilkåret i bestemmelsen om at et straffbart forhold må være begått i forbindelse med saken, kreves det at «ikke kan utelukkes» at lovbruddet har innvirket på dommen, til skade for

⁴⁴ Se også GK-2020-82, GK-2022-107

siktede. Det er ordlyden «ikke kan utelukkes» som utgjør innvirkningskravet i denne bestemmelsen.

En naturlig forståelse av ordlyden tilsier at det bare må foreligge en reell mulighet for at forholdet har virket inn på dommen til skade for den siktede. Til sammenligning må det altså her ikke foreligge noen «rimelig mulighet», det er tilstrekkelig at en påvirkning på saken ikke er umulig å tenke seg.

Selve innvirkningskravet fremstår således å være mindre strengt enn i strpl. § 391 nr.3. Bakgrunnen for dette er at nr. 1 regulerer brudd på viktige rettssikkerhetsgarantier for den siktede. Dersom det foreligger klare holdepunkter for at det er begått slike straffbare forhold som bestemmelsen angir til skade for den siktedes sak, bør ikke terskelen for innvirkningskravet være for streng. Selv om selve terskelen for innvirkningskravet i nr. 1 ikke er særlig streng, har den likevel et begrenset anvendelsesområde. Det må kunne påvises et straffbart forhold i forbindelse med saken, og den sannsynligheten som kreves for å fastslå at det er begått et straffbart forhold er som høy.

For å forstå hva som ligger i innvirkningskravet etter § 391 nr. 3 er det også hensiktsmessig å se hen til § 392 annet ledd. En sak kan gjenåpnes i medhold av strpl. § 392 annet ledd dersom det foreligger «særlige forhold som gjør det tvilsomt om dommen er riktig», samt at «tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny». Bestemmelsen er skjønnsmessig preget og setter ingen klare rammer på hvilke forhold som kan rammes.

Ordlyden «særlige forhold» tilsier at det må påvises noe i saken utenom det ordinære som begrunner gjenåpning. Sammenholdt med «tungtveiende hensyn» tilsier ordlyden samlet sett at terskelen i bestemmelsen er høy. En slik forståelse underbygges også av forarbeidene som presiserer at annet ledd skal fungere som «en ytterste sikkerhetsventil», og skal brukes med «stor varsomhet».⁴⁵

Høyesterett har også uttalt seg om innholdet i bestemmelsen. I Rt.2005 s. 1665 presiseres det at «vilkårene for gjenopptagelse skal være strenge» og at bestemmelsen er oppfattet som en «ytterste sikkerhetsventil».⁴⁶ Høyesterett legger også den strenge terskelen for anvendelse av bestemmelsen til grunn.

⁴⁵ NUT 1969:3 s. 344

⁴⁶ Rt.2005 s. 1665 avs. 56 med henvisning til Ot.prp. 78 (1992-1993) s. 63 og Rt.2001 s. 1521 på s. 1538

I praksis ser man mange tilfeller der både strpl. § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd påberopes i en gjenåpningsbegjæring som alternative påstandsgrunnlag.⁴⁷ Jeg tolker ordlyden i bestemmelsene slik at terskelen for gjenåpning etter § 392(2) i utgangspunktet er strengere enn den som følger av «rimelig mulighet» for endret resultat i § 391 nr. 3. Etter mitt syn er det også dette som legges til grunn gjennom forarbeidsuttalelsene nevnt ovenfor.⁴⁸

Imidlertid uttaler komiteen i samme innstilling vedrørende strpl. § 392 annet ledd at den kommer til anvendelse i tilfeller der «saken alt i alt stiller seg slik at det etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett er skjedd».⁴⁹ Dette er senere fulgt opp i Ot.prp.nr.78 (1992-1993).⁵⁰

I mine øyne strider dette noe imot det som tidligere er uttalt om at bestemmelsen skal brukes med stor varsomhet. Uttalelsen åpner for å anvende bestemmelsen for å forsikre seg om at ingen urett er skjedd ved den opprinnelige dommen. Dette harmonerer ikke særlig godt med at det skal foreligge «tungtveiende hensyn» og «særlige forhold», og uttalelsen indikerer en lite streng terskel etter § 392 annet ledd. Dette avkreftes imidlertid av Høyesterett i Rt.1999 s.554. Høyesterett presiserer her at det sentrale utsagnet fra NUT 1969:3 er at § 392 annet ledd skal være en ytterste sikkerhetsventil som anvendes med stor varsomhet.

En gjennomgang av praksis som foreligger på det aktuelle feltet underbygger også den forståelsen at terskelen etter § 392 annet ledd er høy, og høyere enn «rimelig mulighet» etter § 391 nr. 3. Det er få saker som gjenåpnes med § 392 annet ledd som grunnlag. Straffeprosessloven § 392 annet ledd ble kun anvendt som grunnlag i 2 av 61 gjenåpnede saker i 2023, mens i 2022 var ble kun en av de 44 sakene som ble gjenåpnet gjort i medhold av § 392 annet ledd.⁵¹ Slik er også den klare tendensen lenger tilbake i tid.

⁴⁷ Eksempelvis GK-2020-79 – GK-2020-93 og GK-2020-82

⁴⁸ NUT 1969:3 s. 344

⁴⁹ NUT 1969:3 s. 344

⁵⁰ Ot.prp.nr.78 (1992-1993) s. 63

⁵¹ Årsrapport 2023 og 2022

3.4 Resultatkravet

I tillegg til at det må foreligge et nytt bevis eller en ny omstendighet som endrer bevisbildet i saken i stor nok grad, må også det nye forholdet være egnet til «frifinnelse eller avvisning eller til anvendelse av en mildere straffregel eller en vesentlig mildere rettsfølge».

En naturlig forståelse av ordlyden tilsier at den nye påviste informasjonen i saken må medføre en rimelig mulighet for et endret resultat. Resultatkravet er følgelig tett knyttet til innvirkningskravet. Bestemmelsen likestiller også de ulike alternative endringene i resultatet av saken, og de er følgelig alternative vilkår.

Dersom den nye informasjonen skal anses egnet til «frifinnelse» må det foreligge nye omstendigheter eller bevis om straffbarhetsbetingelsene. Dette kan også omfatte ny informasjon som synes egnet til å lede til frifinnelse som følger av foreldelse. Høyesterett har presisert i Rt. 1987 s. 911 at gjenåpning ikke avskjæres selv om vedkommende etter en eventuell frifinnelse deretter vil kunne bli dømt for et annet straffbart forhold.

Et nytt forhold som synes egnet til «avvisning» kan eksempelvis være en manglende absolutt prosessforutsetning. Et annet eksempel er dersom det kan påvises en eldre dom som rettskraftig har avgjort saken.⁵²

De siste alternativene under resultatkravet er at det har fremkommet ny informasjon som synes egnet til anvendelse av «en mildere straffebestemmelse eller en vesentlig mildere rettsfølge». Det er først og fremst straff som faller inn under «rettsfølge», men også de særreaksjonene som man finner i strpl. § 2 omfattes. Ordlyden «vesentlig mildere» innebærer også at det må være en betydelig forskjell i den straff vedkommende er dømt til, og den straff som det nye forholdet synes egnet til å medføre. Om forskjellen ikke er å anse som «vesentlig» vil ikke vilkåret være innfridd.

Et typisk eksempel fra Gjenopptakelseskommisjonens praksis på tilfeller der ny informasjon synes egnet til anvendelse av en «vesentlig mildere rettsfølge» er saker der det fremkommer i senere sakkyndige undersøkelser at den domfelte var lettere psykisk utviklingshemmet, men

⁵² Hov (2010), Rettergang II s. 1424.

uten å være utilregnelig. Dette er forhold som ved en domstolsbehandling medfører reduksjon i straff på grunn av begrenset skyldene.⁵³

⁵³ Se eksempelvis GK-2017-84, GK-2018-12, GK-2020-106 og GK-2021-223.

4 Analyse av terskelen for innvirkningskravet

4.1 Introduksjon til analysen

Straffeprosessloven § 391 nr. 3 første punktum har vært den samme så lenge den nåværende loven har eksistert. For å klarlegge innholdet i innvirkningskravet er det derfor relevant å se til hvordan det er formulert og vurdert i praksis. Jeg vil trekke frem praksis fra Høyesterett, ettersom domstolene behandlet gjenåpningsbegjæringer frem til 2004 og praksis fra Gjenopptakelseskommisjonen som har operert etter 2004.

Analysen vil ta for seg saker som har blitt besluttet gjenåpnet og saker der innvirkningskravet ikke har vært ansett oppfylt. På denne måten vil man belyse terskelen i størst mulig grad.

Jeg vil både analysere og sammenligne de ulike sakene for å se om terskelen for innvirkningskravet har utviklet seg over tid, og avslutningsvis forsøke å klarlegge hvor terskelen for innvirkningskravet settes av Gjenopptakelseskommisjonen.

Jeg har valgt å dele den videre fremstillingen under kapittel 4 i tre hoveddeler. Den første delen vil bestå av analysen av praksis fra Høyesterett, før Gjenopptakelseskommisjonens opprettelse (se pkt. 4.2). I den andre delen vil Gjenopptakelseskommisjonens praksis være gjenstand for analyse (se pkt. 4.3).

Den tredje og avsluttende delen vil inneholde en oppsummering og sammenligning av praksisen som er behandlet (se pkt. 4.4). Jeg ser det hensiktsmessig å inndele kapittelet på denne måten for å kunne se både forskjeller, likheter og den generelle utviklingen av behandlingen av innvirkningskravet.

4.2 Praksis fra Høyesterett

4.2.1 Delkapittelets innhold

I dette delkapittelet vil jeg tar for meg en noen av dommene fra Høyesterett som gjelder gjenåpning etter § 391 nr. 3. Avgjørelsene vil først presenteres, så vil jeg se på hvordan Høyesterett formulerer innvirkningskravet, og deretter se på de viktigste momentene som avgjør hvor de legger terskelen i hvert tilfelle.

Avgjørelsene vil behandles i kronologisk rekkefølge, fra det tidspunktet de er avsagt. Det vil underveis bli gjort løpende sammenligninger av Høyesteretts vurderinger av innvirkningskravet. På denne måten vil det være mulig å se om forståelsen av innvirkningskravet er endret over tid.

4.2.2 Analyse av høyesterettspraksis vedrørende § 391 nr. 3

Rt.1994 s.1149 - Liland-saken:

Liland-saken omhandlet en mann som i 1970 ble dømt for drap på to personer. I 1971 begjærte han saken gjenopptatt for første gang, men denne ble forkastet. Han begjærte saken gjenåpnet på ny i 1993 med strpl. § 391 nr.3 som grunnlag, særlig under henvisning til at det forelå nye sakkyndige erklæringen som endret på det drapstidspunktet som var lagt til grunn i den opprinnelige dommen.

Saken ble i 1993 besluttet gjenåpnet av Lagmannsretten, men anket videre til Høyesterett av påtalemyndigheten som mente at det var lagt til grunn feil forståelse av vilkåret «synes egnet til». Høyesteretts vurdering av gjenåpningsbegjæringen i Liland-saken befinner seg dermed i kjerneområdet for oppgavens problemstilling.

På side 1155 innleder kjæremålsutvalget med å presentere vilkårene for gjenopptakelse etter § 391 nr. 3. Det slås først fast at nye sakkyndige erklæringer «*kan* danne grunnlag for gjenopptakelse selv om de ikke bygger på nytt materiale». Følgelig kan slike sakkyndige erklæringer innfri nyhetskravet såfremt de faktisk tilfører noe nytt til saken. Høyesterett går så

videre til en konkret vurdering av om nyhetskravet er innfridd i dette tilfellet, men uten å uttrykke eksplisitt at det er dette vilkåret som behandles.

Kjæremålsutvalget uttaler på side 1157 at de nye sakkyndige uttalelsene skiller seg så vesentlig fra de tidligere erklæringene at de er å anse «som nye bevis i saken». De går så videre til å behandle innvirkningskravet.

Kjæremålsutvalget starter med å påpeke at ordlyden «synes egnet til» innebærer at det må foreligge en rimelig mulighet for frifinnelse, og at «sannsynlighetsovervekt(...) kreves ikke». Deretter tas det stilling til påtalemyndighetens anførsel om at det må stilles «særlig sterke krav til de nye bevis» som fremsettes når det er tale om en meget gammel dom. Påtalemyndigheten synes her å hevde at terskelen for innvirkningskravet skal heves når det er tale om eldre saker.

Kjæremålsutvalget stiller seg ikke bak påtalemyndighetens forståelse av innvirkningskravet på dette punkt, og mener argumentet kun kan ha «meget begrenset vekt». De vektlegger at det er tale om en domfellelse for særlig alvorlige forhold. Hensynet til å forhindre at uskyldige domfellelser blir stående, og det grunnleggende målet om materielt riktige avgjørelser synes å veie tyngre hos Høyesterett.

Avslutningsvis uttaler kjæremålsutvalget vedrørende innvirkningskravet, at de nye sakkyndige erklæringene medfører at «bevissituasjonen blir på dette punkt en vesentlig annen».⁵⁴ Etter dette konkluderer de med at det foreligger en «rimelig mulighet for at A kan bli frifunnet ved en ny behandling av saken». Følgelig er konklusjonen at innvirkningskravet er oppfylt og saken skal gjenåpnes.

Jeg ser det slik at kjæremålsutvalget nokså klart mener at innvirkningskravet er oppfylt ettersom bevisbildet for de sakkyndige uttalelsene er vesentlig endret. De hevder at de opprinnelige erklæringene var helt sentrale for å fastsette tidspunktet for drapshandlingene. Når disse er svekket i så stor grad at bevisbildet er «vesentlig» endret, befinner man seg nokså godt innenfor det som ligger i en «rimelig mulighet» til frifinnelse.

⁵⁴ Rt. 1994 s. 1149 på side 1158

Rt. 1995 s. 1372:

Saken omhandlet en mann som var dømt for drap på sin søster og forsøk på drap på sin bror. Den domfelte begjærte saken gjenåpnet i 1983 og 1986, men ingen av dem førte frem. Han begjærte gjenåpning på nytt i 1994. Lagmannsretten besluttet å ikke gjenåpne saken, men avgjørelsen ble truffet under dissens. Den siktede anket avgjørelsen og anken ble behandlet av kjæremålsutvalget i Rt.1995 s. 1372.

Den siktede begjærte prinsipalt gjenåpning med grunnlag i strpl. § 391 nr. 1 på bakgrunn av falsk forklaring av et vitne. Høyesterett slår kort fast at en slik sannsynlighetsovervekt som kreves etter § 391 nr. 1 ikke foreligger, men presiserer at slik ny forklaring kan anses som et «nytt bevis» etter § 391 nr. 3. Uten å gi en klar konklusjon på at nyhetskravet er oppfylt går kjæremålsutvalget så videre til innvirkningskravet.⁵⁵

Kjæremålsutvalget foretar ingen faktisk tolkning av vilkåret, og vurderingen av om innvirkningskravet er oppfylt er lite inngående. De slår raskt fast at den endrede forklaringen til vitnet er «så lite troverdig» at den ikke «synes egnet til frifinnelse». Kjæremålsutvalget stiller seg bak de vurderinger som lagmannsretten har gjort av «forklaringene sammenholdt med det som ellers foreligger».⁵⁶

Det synes som at Høyesterett nokså klart mener at det nye beviset ikke medfører en «rimelig mulighet» til frifinnelse, og av den grunn ikke gjør grundige selvstendige vurderinger av vilkåret. Denne dommen er dermed et klart eksempel på at innvirkningskravet ikke er oppfylt. Sammenlignet med Liland-saken medfører det nye forholdet ikke stor nok endring på det totale bevisbildet til at det «synes egnet til» frifinnelse.

Rt. 2001 s. 1521 - Fasting Torgersen-saken:

Fredrik Fasting Torgersen ble i 1958 dømt for drapet på 16 år gamle Rigmor Johnsen. Han har hevdet seg uskyldig dømt og har begjært gjenåpning 7 ganger, der den ene ble trukket tilbake før avgjørelsen kom. De første begjæringene fra 1993 og 1997 er behandlet i domstolene, og Rt.2001 s. 1521 er den siste domstolsbehandlingen av saken. De senere begjæringene er

⁵⁵ Rt. 1995 s. 1372 på side 1374

⁵⁶ Rt. 1995 s. 1372 på side 1374

behandlet av Gjenopptakelseskommissjonen. Det primære påstandsgrunnlaget for alle begjæringene er strpl. § 391 nr. 3, men både § 392 og § 391 nr.1 anføres.

Kjæremålsutvalget starter med å henvise til tidligere praksis ved utpenslingen av innholdet i strpl. § 391 nr. 3.⁵⁷ Så presiserer kjæremålsutvalget at det må foreligge en «rimelig mulighet for at det nye som påberopes, ville ha medført en annen avgjørelse om det hadde foreligget for den dømmende rett» og at det ikke kreves «sannsynlighetsovervekt» for et slikt resultat.

Det uttales så at den nye informasjonen som er fremkommet skal vurderes i sammenheng med det øvrige bevismateriale i saken. Det er kum tilstrekkelig grunnlag for gjenopptakelse dersom frifinnelse etter en «samlet bevisbedømmelse fremstår som en rimelig mulighet».⁵⁸ Det slås følgelig fast at det må foretas en helhetsvurdering av saken i lys av den nye informasjonen. Samlet sett synes kjæremålsutvalgets tolkning av innvirkningskravet å videreføre den forståelsen som legges til grunn i tidligere praksis. Kjæremålsutvalget går så videre til å vurdere hver enkelt av de påståtte nye bevisene.

Først slås det fast at ny informasjon om et vitnes forklaring oppfyller nyhetskravet. I relasjon til innvirkningskravet uttales det at denne informasjonen «kanskje ville ha kunnet skape noe mer tvil om holdbarheten eller troverdigheten av hans [Torgersens] forklaring», men ikke i «vesentlig grad» påvirket lagmannsrettens bedømmelse av den. Det fremstår som den nye informasjonen ikke påvirker det totale bevisbildet i stor nok grad til at det «synes egnet til frifinnelse», herunder at «noe mer tvil» om et isolert bevis ikke er tilstrekkelig for å nå opp til terskelen.

Høyesterett foretar så en vurdering av de tekniske bevisene i saken, i lys av de nye påberopte forhold. Vedrørende ett av bevisene i saken, omtalt som «barnålbeviset» uttales det at den nye informasjonen ikke «bringe[r] saken i en slik annen stilling at det er grunnlag for gjenopptakelse».⁵⁹ Betydningen av den nye informasjonen om barnålbeviset har følgelig ikke stor nok påvirkning på saken til at det foreligger en «rimelig mulighet».

Kjæremålsutvalget går så videre til å behandle en rekke anførsler om ny informasjon vedrørende barnålsbeviset. Gjennomgående slås det nokså kort fast at den nye informasjonen

⁵⁷ Rt. 2001 s.1521 på side 1537, med henvisning til Rt. 2000 s. 2142.

⁵⁸ Rt. 2001 s. 1521 på side 1538.

⁵⁹ Rt. 2001 s. 1521 på side 1548.

«ikke inneholder nye omstendigheter eller bevis som er egnet til å føre til frifinnelse».⁶⁰ Den lite inngående vurderingen av disse anførselene indikerer at man befinner seg nokså langt unna det som kreves for at innvirkningskravet skal være oppfylt, og terskelen overskredet. Kjæremålsutvalget nøyer seg med å slå fast at informasjonen ikke er egnet og dermed ikke gir grunnlag for gjenopptakelse, og ved disse vurderingene skilles det ikke tydelig mellom nyhetskravet og innvirkningskravet.

Til sist foretar kjæremålsutvalget en helhetsvurdering der spørsmålet er om den nye informasjonen samlet sett «synes egnet til» frifinnelse. Det uttales først at de tekniske bevis med «stor sannsynlighet og klar sannsynlighetsovervekt, fremdeles utpeker A som gjerningsmann».⁶¹ Tekniske bevis, vitneforklaringer og Torgersens egen forklaring medfører at det samlet sett foreligger sterke bevis for at han er skyldig.

Avslutningsvis konkluderes det med at det ikke er «opplyst nye omstendigheter eller skaffet frem nye bevis som hver for seg eller samlet synes egnet til å føre til frifinnelse av A». Ser man den nye informasjonen samlet sett utgjør dette heller ikke en tilstrekkelig påvirkning på saken til å nå opp til terskelen for innvirkning.

Den samlede vurderingen er nokså kort, og holder seg på overfladisk nivå. Det brukes mest tid på å legge frem de relevante momentene fremfor å gå dypere inn hvilken påvirkning den nye informasjonen samlet sett har på saken. Det fremstår også i denne avgjørelsen som Høyesterett mener man er nokså langt under terskelen for gjenåpning etter § 391 nr. 3.

Rt.2003 s. 1389 - Fritz Moen-saken:

Fritz Moen ble i 1978 og 1981 dømt for voldtekt og drap av to kvinner. Han begjærte begge sakene gjenåpnet i 2000, men de ble ikke tatt til følge av lagmannsretten og anket videre til Høyesterett. Rt.2003 s.1389 utgjør Høyesterett sin behandling av gjenåpningsspørsmålet. Moen anførte strpl. § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd som grunnlag for begjæringene.

Høyesterett starter i avsnitt 97 med å utpensle innholdet i strpl. 391 nr. 3. De referer i stor grad til Fasting Torgersen-dommen, og stiller seg bak det kjæremålsutvalget har uttalt vedrørende

⁶⁰ Rt. 2001 s. 1521 på side 1549 og 1550.

⁶¹ Rt. 2001 s.1521 på side 1564.

bestemmelsen. Kjæremålsutvalget viderefører dermed den forståelsen av vilkårene som er lagt til grunn i tidligere praksis.

Høyesterett starter så i avsnitt 105 å vurdere hvordan saken nå står vedrørende drapet på en av kvinnene (B). Det fastslås kort at det foreligger nye bevis i form av vitneforklaringer, før det går dypere inn i hvordan disse forklaringene påvirker bevisbildet i saken. Høyesterett synes således å foreta en vurdering av om de nye forklaringene medfører at innvirkningskravet er oppfylt, uten at de tydelig oppstiller denne problemstillingen.

I avsnitt 120 uttaler kjæremålsutvalget at de nye forklaringene «verken isolert sett, eller i sammenheng med (...) de beviser som for øvrig forelå» medfører at det foreligger en «rimelig mulighet» for frifinnelse. Gjennom denne formuleringen fremstår det klart at det er innvirkningskravet de har vurdert i de foregående avsnittene, men at vilkåret ikke er innfridd. I de neste avsnittene behandles et påstått nytt bevis fra Moen, et vitne H. Det konkluderes raskt med at vitnet ikke gir grunnlag for gjenopptakelse etter § 391 nr. 3, uten å tydeliggjøre hvilket av vilkårene i strpl. § 391 nr. 3 de mener ikke er innfridd.

Videre i avsnitt 136 behandles Moens anførsel om at det var andre seksualforbrytere i området. Det fastslås at denne informasjonen oppfylder nyhetskravet, men at slik informasjon ikke på «selvstendig grunnlag» er egnet til frifinnelse. Årsaken fremstår å være at informasjonen isolert sett ikke har en stor nok påvirkning på det totale bevisbildet til å nå opp til den terskelen som «rimelig mulighet» setter. Kjæremålsutvalget synes derfor å legge seg på samme linje for terskelen for innvirkningskravet som er lagt til grunn i tidligere praksis

Avslutningsvis foretar Høyesterett en kort helhetsvurdering der de konkluderer med at de påberopte nye forhold sammenholdt, sett opp mot det øvrige bevisbildet ikke «synes egnet til å føre til frifinnelse». Den nye informasjonen, vedrørende drapet på B påvirker dermed ikke saken i stor nok grad til å overskride terskelen for innvirkning.

I avsnitt 175 går Høyesterett så over til å behandle drapet den andre kvinnen (C). Det foretas en vurdering av Moen sin forklaring, som er hovedbeviset i saken, i lys av de nye forhold påberopes. Forklaringen hans behandles grundig fra avsnitt 179-252. Det blir foretatt en løpende vurdering av dens troverdighet i lys av den påståtte nye informasjonen fra Moen. Det er i all hovedsak tale om sakkyndige erklæringer som hevdes å være «nye bevis».

I vurderingen av Moens forklaring fremstår det som at kjæremålsutvalget sammenblander nyhetskravet og innvirkningskravet, selv om de i utgangspunktet er to separate vilkår. Det oppstilles heller ikke her konkrete underordnede problemstillinger for de vurderingstemaer som en vurdering av vilkårene innbefatter. Hele vurderingen fremstår mer å være en bevisfremleggelse fremfor en juridisk vurdering av hvilken betydning de nye forholdene har på saken. Det er derfor krevende å trekke ut noen generelle retningslinjer for fastleggelsen av terskelen fra denne delen av dommen.

Avslutningsvis konkluderes det med i avsnitt 257-259 at de fremlagte sakkyndige erklæringene ikke er å anse som et «nytt bevis», og dermed ikke gir grunnlag for gjenåpning. Selv om vilkårene i strpl. § 391 nr. 3 i stor grad sammenblandes i selve vurderingen Moens forklaring, konkluderes det kun med at nyhetskravet ikke er oppfylt.

4.2.3 Sammenfatning av praksisen fra Høyesterett

Etter en analyse av et utvalg avgjørelser fra Høyesterett fra vedrørende strpl. § 391 nr. 3 synes de gjennomgående å legge samme forståelse av innholdet i bestemmelsen til grunn. Dette kommer til syne innledningsvis i avgjørelsene når de redegjør for vilkårene.

Flertallet av avgjørelsene ovenfor er sammensatte og komplekse, og bevismengden er stor. I vurderinger av enkelte bevis, og den sammensatte helhetsvurderingen som foretas avslutningsvis ser man en tendens til at Høyesterett sammenblander nyhetskravet og innvirkningskravet. Når vurderingene av vilkårene sammenblandes, blir det mer krevende å trekke ut retningslinjer for hvor terskelen for innvirkning skal være.

Høyesterett som prejudikatdomstol skal drive rettsutvikling og rettsavklaring. Ved å ikke forholde seg til de separate vilkårene ordlyden legger opp til gjør de det mer utfordrende for rettsanvendere på senere tidspunkt å kunne operere med samme forståelse av terskelen. Dette blir særlig krevende i tvilstilfellene, der spørsmålet om terskelen for innvirkning settes på spissen.

Høyesterett foretar temmelig overfladiske og korte vurderinger i de tilfellene der de mener at innvirkningskravet nokså klart ikke er oppfylt. Disse avgjørelsene gir dermed ikke noen

inngående veiledning om hvor terskelen ligger, men kan av senere rettsanvendere anvendes som illustrasjon for de tilfeller som klart ikke overskrider terskelen.

4.3 Praksis fra Gjenopptakelseskommisjonen

4.3.1 Delkapittelets innhold

I delkapittel 4.3 vil jeg foreta en analyse av et utvalg avgjørelser fra av Gjenopptakelseskommisjonen. Avgjørelsene som er gjenstand for analyse, vil være fra de siste par årene. Enkelte av sakene utredet i kommisjonen i flere år, men selve avgjørelsene i sakene er fra 2023–2024.

Jeg har valgt å inndele avgjørelsene i to hovedkategorier. Den første kategorien vil være saker med et enkelt bevisbilde. De såkalte «utilregnelighetssakene» og sakene om «urettmessige kroppsvisitasjoner under varetekt» vil være illustrerende for denne kategorien. Den andre kategorien vil være saker med et mer omfattende bevisbilde. Fellesnevner for disse sakene er også at de gjelder svært alvorlige domfellelser.

Avgjørelsene vil sammenlignes løpende, og det vil som ovenfor i delkapittel 4.2.3 foretas en avsluttende sammenfatning i pkt.4.3.4.

4.3.2 Saker med et enkelt bevisbilde

«Utilregnelighetssakene»:

De siste årene har de såkalte «utilregnelighetssakene» utgjort en stor andel av sakene som Gjenopptakelseskommisjonen har besluttet gjenåpnet. 27 av de 61 gjenåpnede sakene i 2023 var innenfor denne kategorien.⁶²

⁶² Årsrapport 2023 s. 15

Det karakteristiske ved denne kategorien saker er at den siktede i senere tid viser seg å ha vært utilregnelig på gjerningstidspunktet for det straffbare forholdet. Dersom dette hadde vært kjent da saken gikk for domstolene ville vedkommende ikke blitt idømt straff. Et annet typisk eksempel innenfor denne kategorien er at den siktede var lettere psykisk utviklingshemmet på gjerningstidspunktet, og vedkommende derfor skulle hatt en mildere straffereaksjon.

I de fleste av disse sakene blir den domfeltes psykiske helsetilstand gjenstand for vurdering i senere straffesak. Det oppnevnes sakkyndige i den saken som konkluderer med at den siktede enten er utilregnelig, eller har en form for psykisk utviklingshemming. Da oppstår spørsmålet om hvilken psykiske tilstand den siktede hadde på gjerningstidspunktet for den tidligere overtredelsen. Dette spørsmålet besvares som regel i en ny sakkyndig rapport som vurderer den siktedes psyke på det tidligere gjerningstidspunktet. Gjennomgående konkluderer Gjenopptakelseskommisjonen med at en ny sakkyndig erklæring som slår fast at den siktede også på gjerningstidspunktet for de tidligere overtredelsene manglet skyldevne, er å anse som en «ny omstendighet», og klart oppfyller nyhetskravet i strpl. § 391 nr. 3.⁶³

Bevisbildet er her enkelt og oversiktlig. Det foreligger en «ny omstendighet» i en ny rapport om den siktedes psyke. I disse tilfellene konkluderer kommisjonen også, uten en inngående vurdering med at en slik ny omstendighet «synes egnet til» frifinnelse, avvisning eller mildere straff.⁶⁴ Utilregnelighetssakene er dermed illustrerende for tilfeller der terskelen er overskredet og innvirkningskravet utvilsomt er innfridd.

Et konkret eksempel på en utilregnelighetssak er GK-2022-63, GK-2022-65, GK-2022-67, GK-2022-68, GK-2022-69 og GK-2022-70. En mann ble domfelt seks ganger fra 2009–2014 for ulike straffbare handlinger. Det ble foretatt en full rettspsykiatrisk vurdering i forbindelse med nye overtredelser i 2021. Det ble lagt til grunn at den siktede manglet skyldevne på handlingstidspunktet i 2021. Etter dette begjærte han gjenåpning av alle dommene fra 2009–2014 med grunnlag i at det forelå en «ny omstendighet», i form av en sakkyndig erklæring om hans helsetilstand. Den siktede fremmet en felles begjæring med samme grunnlag for gjenåpning, for alle de tidligere dommene. Dette er årsaken til den lange saksrekken som «tittel» på avgjørelsen fra kommisjonen.⁶⁵

⁶³ Årsrapport 2023 s. 15

⁶⁴ Årsrapport 2023 s. 15

⁶⁵ Ref. GK-2022-63, GK-2022-65, GK-2022-67, GK-2022-68, GK-2022-69 og GK-2022-70

Ved kommisjonens utredning av saken ble det foretatt nye sakkyndige vurderinger av den siktedes psykiske helsetilstand tilbake i tid. Det konkludert med at kriteriene for paranoid schizofreni var manifest til stede i aktuell tidsperiode. Gjenopptakelseskommisjonen konkluderte med at de nye sakkyndige erklæringene klart innfridde nyhetskravet.⁶⁶ Deretter uttales det av kommisjonen at erklæringene om den siktede psykiske helsetilstand skaper tvil om hans skyldene på handlingstidspunktet. De slår så fast at dersom retten hadde vært kjent med siktedes psykiske helsetilstand, er det en rimelig mulighet for frifinnelse, eller lavere straff som følger av manglende skyldene. Heretter konkluderes det med at innvirkningskravet er oppfylt.

Gjenopptakelseskommisjonen behandler sakene innenfor kategorien «utilregnelighetssaker» temmelig likt.⁶⁷ Det kan således synes å være en presumsjon for at nyhetskravet og innvirkningskravet innfridd der det foreligger nye sakkyndige vurderinger av den domfeltes psykiske helsetilstand som konkluderer med at vedkommende manglet, eller hadde redusert skyldene på gjerningstidspunktet.

«Urettmessige kroppsvisitasjoner under varetekt»:

Saker innenfor kategorien «urettmessige kroppsvisitasjoner under varetekt» har også utgjort en stor andel av de gjenåpningsbegjæringene Gjenopptakelseskommisjonen har behandlet og avgjort de siste årene. Totalt har kommisjonen mottatt 61 saker innenfor denne kategorien, 23 av dem i 2023. Av det totale antallet ble 31 ferdigbehandlet i 2023, og 17 av dem ble besluttet gjenåpnet.

Felles for sakene er at den domfelte begrunner gjenåpningsbegjæringen i at vedkommende har vært utsatt for urettmessige kroppsvisitasjoner under varetektsperioden, og at dette skulle ha vært tatt hensyn til ved fastsettelsen av varetektsfradraget i dommen. En stor andel av disse

⁶⁶ GK-2022-63, GK-2022-65, GK-2022-67, GK-2022-68, GK-2022-69 og GK-2022-70 under pkt. «Kommisjonens vurderinger»

⁶⁷ Eksempelvis også (GK-2022-276, GK-2022-275 og GK-2020-274), GK-2020-149 og GK-2022-41

begjæringene har ført til gjenåpning fordi opplysningene om kroppsvisitasjonene har blitt ansett som «nye omstendigheter» som «syntes egnet til» å føre til en «vesentlig mildere rettsfølge».

I majoriteten av sakene er nyhetskravet utvilsomt oppfylt, mens det må vurderes mer konkret hvor mange dager fradrag den domfelte skulle ha hatt i forhold til straffens totale lengde, og om dette er å anse som en «vesentlig mildere rettsfølge». Dette medfører at terskelen for innvirkningskravet settes på spissen i disse sakene.

Gjenopptakelseskommisjonen har i GK-2022-148 trukket opp noen generelle rammer for vurderingen av om den nye informasjonen om kroppsvisitasjonene «synes egnet til» å føre til en vesentlig mildere rettsfølge, herunder om innvirkningskravet er innfridd. Det uttales her at det må foretas en skjønnsmessig vurdering av «vesentlighetsvilkåret», der antall dager som skulle ha gått til fradrag ses opp mot straffens totale lengde. Det må i hver sak foretas en vurdering der antall ulovlige kroppsvisitasjoner blir omregnet til antall dager den domfelte skulle ha hatt i varetektsfradrag. Det er dette dagantallet som ses opp mot straffens totale lengde for å fastslå om terskelen for innvirkning er overskredet.

Imidlertid har kommisjonen fastslått at et ytterligere fradrag på minimum 120 dager alltid vil utgjøre en «vesentlig mildere rettsfølge».⁶⁸ Gjenopptakelseskommisjonen har brukt denne retningslinjen i senere saker innenfor samme kategori.⁶⁹ Det kan således synes å ha bli etablert en standard for disse tilfellene, der fradrag på 120 dager eller mer medfører at terskelen for innvirkning er overskredet.

Sakskategorien utgjør sammen med utilregnelighetssakene eksempler der kommisjonen må forholde seg til en nokså enkel bevissituasjon. Dersom det foreligger informasjon om urettmessige kroppsvisitasjoner under varetekt, er nyhetskravet oppfylt.

Gjenopptakelseskommisjonen har stadfestet at det foreligger en «rimelig mulighet» for at en ny straffutmåling medfører en «vesentlig mildere rettsfølge», dersom fradraget er på 120 dager eller mer. Dermed er innvirkningskravet utvilsomt oppfylt i disse tilfellene. Det kan tas til orde

⁶⁸ GK-2022-148 under pkt. *Straffeprosessloven § 391 nr. 3*

⁶⁹ Se også GK-2022-202, GK-2022-203 og GK-2022-156

for at Gjenopptakelseskommissjonen her driver med rettsavklaring, ettersom de har etablert en standard som videreføres i praksis innenfor samme sakskategori.⁷⁰

4.3.3 Saker med et omfattende bevisbilde

GK-2020-82 - Baneheia:

Viggo Kristiansen ble i 2002 dømt til forvaring i 21 år for voldtekt og drap av to jenter. Han har siden dommen falt, hevdet seg uskyldig dømt og begjært saken gjenåpnet totalt fem ganger. Tre av begjæringene ble ikke tatt til følge av Gjenopptakelseskommissjonen, og en begjæring ble forkastet av kommisjonens leder. GK-2020-82 utgjør behandlingen av den femte begjæringen. Saken ble gjenåpnet i medhold av strpl. § 391 nr. 3, med dissens 3-2.

Innledningsvis foretar Gjenopptakelseskommissjonen en tolkning av strpl. § 391 nr. 3, blant annet med henvisning til Rt.2001 s. 1521 og Rt.2003 s. 1389. I forbindelse med innvirkningskravet presiseres det av kommisjonen, som av Høyesterett ovenfor at det må foreligge en «rimelig mulighet» for frifinnelse det skal være oppfylt.

DNA-beviset og mobilbeviset står sentralt i begjæringen. Disse var også sentrale i grunnlaget for domfellelsen. Gjenopptakelseskommissjonen slår kort fast at nye sakkyndige vurderinger av disse bevisene oppfyller nyhetskravet i strpl. § 391 nr. 3. Problemstillingen oppstilles ikke eksplisitt, men Gjenopptakelseskommissjonen går så over til å vurdere innvirkningskravet. De tar først for seg DNA-beviset.

Gjenopptakelseskommissjonens vurdering av DNA-beviset bærer preg av det foreligger mange rapporter og erklæringer fra ulike hold som uttaler seg om emnet. Bevisbildet er komplekst og har et stort omfang. Dette gjør at vurderingen av DNA-beviset fremstår mer som en bevisfremleggelse, fremfor en juridisk vurdering av om den nye informasjonen påvirker saken i stor nok grad til at det foreligger en rimelig mulighet for frifinnelse.

⁷⁰ Se eksempelvis GK-2022-156, GK 2022-203 og GK-2022-156

Flertallet utaler at saken, med hensyn til de biologiske spor [DNA] «står i en vesentlig annen bevismessig stilling» enn da saken ble behandlet av lagmannsretten.⁷¹ Flertallet synes her p gå en indikasjon på at det foreligger en slik betydelig påvirkning på saken som kreves for at innvirkningskravet skal være innfridd.

Mindretallet mener på sin side at den nye informasjonen om DNA-bevisene kun er en «videreføring og gjentakelse av den uenigheten som har foreligget om forståelsen av DNA-beviset», og dermed ikke gir grunnlag for gjenåpning. De klargjør ikke hvilket av vilkårene de faktisk vurderer i sin redegjørelse, men synes å sammenblande nyhetskravet også innvirkningskravet. Ordlyden legger opp til en vurdering av to separate vilkår, noe det fremstår usikkert om mindretallet reelt sett forholder seg til. Dette gjør argumentasjonen deres mer krevende å følge. Det gjør det også vanskelig å trekke ut noen mer generelle retningslinjer for hvorfor de mener vilkårene ikke er innfridd.

Gjenopptakelseskommisjonen går så videre til det såkalte mobilbeviset.⁷² Etter en gjennomgang av den nye fremsatte informasjonen i lys av de bevis som forelå fra før konkluderer kommisjonen med at det ikke «foreligger noen nye bevis eller omstendigheter som gir grunnlag for gjenåpning». Heller ikke her formulerer kommisjonen seg klart vedrørende hvilket av vilkårene de behandler. Fokuset synes i hovedsak å være på å redegjøre for den bevissituasjonen, fremfor å ta direkte stilling til bevissituasjonen sett opp mot vilkårene i bestemmelsen.

Gjenopptakelseskommisjonen vurderer så påstått ny informasjon om en rekke andre bevis i saken.⁷³ Det konkluderes imidlertid med at ingen av dem isolert sett gir grunnlag for gjenåpning. Også i denne bevisvurderingen fremstår det som at selve fremleggelsen er hovedfokuset til kommisjonen. Deretter går Gjenopptakelseskommisjonen videre til den avsluttende helhetsvurderingen.

Innledningsvis i helhetsvurderingen slår kommisjonen fast at nyhetskravet er oppfylt i saken.⁷⁴ Videre formulerer kommisjonen et underordnet spørsmål som ramme for vurderingen av

⁷¹ Avgjørelsens pkt. 13.3.2.12

⁷² Avgjørelsens pkt. 13.3.3

⁷³ Avgjørelsens pkt. 13.3.4–13.3.9

⁷⁴ Avgjørelsens pkt. 13.3.10.1

innvirkningskravet. Den nye informasjonen som er fremskaffet må «svekke bevisbildet på en slik måte at det er en rimelig mulighet for at det kunne ha ført til frifinnelse (...) dersom lagretten hadde vært kjent med dette da skyldspørsmålet ble avgjort». Dette er i tråd med det som er utalt om vilkåret i tidligere praksis fra Høyesterett⁷⁵

Også i helhetsvurderingen deler kommisjonen seg i et flertall og mindretall. Flertallet presiser at denne saken er særlig kompleks, med et omfattende bevisbilde. Dette gjør i utgangspunktet en vurdering av innvirkningskravet, og herunder om terskelen er overskredet mer krevende.⁷⁶

Videre uttaler flertallet at gjenåpning etter § 391 nr. 3 ikke krever at den nye informasjonen i saken «isolert sett har en særlig sterk bevisverdi». I komplekse og omfattende saker vil ny informasjon «lettere kunne lede til gjenåpning» enn i saker der «bevisene for skyld var særlig omfattende og sterke». Flertallet synes å indikere at terskelen for innvirkning må være mindre strengt i saker med et stort og komplisert bevisbilde.

Flertallet uttaler avslutningsvis at det er fremsatt nye forhold som medfører at sentrale bevis i den opprinnelige straffesaken, herunder DNA-beviset og den medtiltalte sin forklaring er svekket. Så konkluderer de med at det samlet sett foreligger en «rimelig mulighet for at han ville ha blitt frifunnet», og at gjenåpningsbegjæringen derfor må tas til følge.

Etter mitt syn gir flertallet uttrykk for at de senker terskelen for innvirkningskravet i saker med et særlig stort bevismessigbilde. I denne saken har DNA-beviset og den medtiltalte sin forklaring stått særlig sentralt for den opprinnelige domfellelsen. Flertallet mener at det på bakgrunn av den nye fremsatte informasjonen nå foreligger en usikkerhet rundt bevisverdien av dem. Sentrale bevis for den domfeltes skyld fremstår dermed svekket, og dette mener flertallet utgjør en tilstrekkelig påvirkning på det totale bevisbildet slik at innvirkningskravet er oppfylt, særlig i lys av den mildere terskelen de skisserer for denne typen saker.

Mindretallet uttaler seg ikke på samme måte om innvirkningskravet vedrørende sakens kompleksitet og bevismessige omfang. Det fremstår derfor som at de opererer med en strengere forståelse av innvirkningskravet enn flertallet. Mindretallet konkluderer også med at

⁷⁵ Se eksempelvis pkt. 4.2 ovenfor

⁷⁶ Avgjørelsens pkt. 13.3.10.3

nyhetskravet er oppfylt, men uttaler at den nye informasjonen ikke har «slik vekt at de kan gi grunnlag for gjenåpning».⁷⁷ De mener at den nye informasjonen verken isolert, eller samlet sett «vurdert sammen med de øvrige bevisene som ble presentert for juryen, ville ha endret det bevisbildet som forelå for retten på en slik måte at det ville ha ført til frifinnelse».

Mindretallet konkluderer med det ikke foreligger en den rimelige tvilen som kreves for at terskelen skal overskrides, og synes å legge til grunn at sakens bevismessige omfang ikke gir grunnlag for en mindre streng terskel for innvirkning.

GK-2020-164:

En mann ble domfelt i lagmannsretten i 2012 for forsettlig drap. Den siktede begjærte gjenåpning i 2020 i medhold av strpl. § 391 nr. 3. Saken ble besluttet gjenåpnet, med dissens 4-1.

Innledningsvis redegjør Gjenopptakelseskommisjonen for innholdet i strpl. § 391 nr. 3. Det henvises ikke til tidligere praksis fra verken Høyesterett eller Gjenopptakelseskommisjonen, men legger samme vurderingstema til grunn; at det må foreligge en «rimelig mulighet» for frifinnelse, avvisning (...).⁷⁸

I den konkrete vurderingen av om vilkårene i strpl. § 391 nr. 3 er oppfylt slås det kort fast at nyhetskravet er innfridd. Så påpekes det at et nytt bevis vil «kunne endre bevisbildet, også om det nye beviset i seg selv ikke er entydig». Ny informasjon, selv om den ikke er entydig kan medføre at «andre bevis vektlegges på en annen måte». Videre presiseres det at dette særlig gjør seg gjeldene der «faktum eller andre forhold ved saken fremstår uoversiktlig».

Gjenopptakelseskommisjonen synes her å være inne på samme tankegang som flertallet i GK-2020-82, herunder at terskelen for innvirkningskravet senkes noe i saker med et bevisbildet som er stort og komplekst. Denne forståelsen av innvirkningskravet vil medføre at det ikke er nødvendig med like stor påvirkning på det totale bevisbildet for at det skal foreligge en «rimelig mulighet».

⁷⁷ Avgjørelsens pkt. 13.3.10.4

⁷⁸ Under pkt. Kommisjonens vurderinger

Flertallet i saken uttaler at de nye forklaringene som er fremsatt åpner for et annerledes hendelsesforløp enn det retten la til grunn. Den nye informasjonen «bidrar til å skape tvil» om det opprinnelige hendelsesforløpet.⁷⁹ Dette medfører at det foreligger en «rimelig mulighet» for at de nye bevisene kunne endret domstolens vurdering av skyldspørsmålet. Til sist presiserer flertallet at dette ses i lys av at bevisbildet i retten i utgangspunktet «trakk litt i ulike retninger».⁸⁰

Flertallet fastslår at innvirkningskravet er oppfylt fordi den nye informasjonen resulterer i at det skapes tilstrekkelig tvil om hendelsesforløpet i saken. Imidlertid påpekes det at konklusjonen også påvirkes av sakens uklare bevisbilde. Gjenopptakelseskommisjonen synes også her å mene at en sak med en uoversiktlig og kompleks bevissituasjon kan begrunne en noe lavere terskel for innvirkningskravet. I denne saken fremstår det å ha vært avgjørende for at innvirkningskravet skulle anses oppfylt, og saken kan synes å være et tvilstilfelle.

Mindretallet mener at bevisverdien til den nye forklaringen er så svak at den ikke påvirker bevisbildet i stor nok grad. Mindretallet uttaler også at saken uoversiktlig, men mener at dette var kjent i lagmannsretten og det dermed ikke kan påvirke terskelen for innvirkningskravet på samme måte som flertallet hevder.

GK-2020-79 og GK-2020-93 - Orderud:

Ekteparet Orderud ble i 2002 ble dømt i til 21 års fengsel i lagmannsretten for medvirkning til drap av ektemannens søster og foreldre. Saken ble begjært gjenåpnet av ektefellene i fellesskap i 2017. GK-2020-79 - GK-2020-93 utgjør Gjenopptakelseskommisjonens vurdering av saken. Grunnlaget for begjæringen var strpl. § 391 nr. 1, nr. 3 og § 392 annet ledd. Det er kun den delen av avgjørelsens som gjelder § 391 nr. 3 som vil analyseres.

Først behandler Gjenopptakelseskommisjonen de påståtte nye forholdene separat og undersøker om de isolert sett oppfyller vilkårene etter § 391 nr. 3.⁸¹ Det konkluderes med at ingen av de nye anførte forholdene isolert sett kan gi grunnlag for gjenåpning. Denne delen av

⁷⁹ Under pkt. «Kommisjonens vurderinger»

⁸⁰ Under pkt. «Kommisjonens vurderinger»

⁸¹ Fra avgjørelsens pkt. 3.3 og frem til 3.3.3.9.2.

kommisjonens vurdering av gjenåpningsbegjæringen fremstår i all hovedsak som en redegjørelse, og fremleggelse av bevis. Gjenopptakelseskommisjonen kommer med få uttalelser om bevisene som er relatert til de konkrete vilkårene og vurderingstemaer som utledes fra strpl. § 391 nr. 3.

Gjenopptakelseskommisjonen uttaler så at de vil foreta en helhetsvurdering der de påståtte nye bevis vil ses i sammenheng opp mot de opprinnelige bevisene i saken.⁸² Etter en kort redegjørelse av den nye informasjonen i saken fastslås det at nyhetskravet er oppfylt.⁸³ De oppstiller så det videre spørsmålet i den avsluttende helhetsvurderingen; «om det nye som har kommet til samlet sett kan lede til gjenåpning av saken». Denne forståelsen av innvirkningskravet samsvarer med den Høyesterett har operert med tidligere, og Gjenopptakelseskommisjonen i andre avgjørelser har lagt til grunn.

Videre uttales det at det har tilkommet ny informasjon i saken på «flere sentrale punkter», men at ingen av disse er isolert sett «egnet til å føre til frifinnelse».⁸⁴ Jeg tolker uttalelsen dithen at kommisjonen mener det har blitt fremlagt ny informasjon som kaster lys over sentrale bevis i saken, men at ingen av disse er av slik betydning at de medfører en «rimelig mulighet» for frifinnelse.

I den konkrete vurderingen av innvirkningskravet trekker kommisjonen frem det de mener er de mest betydningsfulle nye forholdene, men fastslår at «det som er nytt er detaljer av mindre betydning når det ses i lys av det samlede bevisbildet». De konkluderer så med at det heller ikke etter en samlet vurdering foreligger ny informasjon som medfører en «rimelig mulighet for frifinnelse».

Det fremstår som at den nye informasjonen som er fremlagt påvirker ikke saken i stor nok grad til at innvirkningskravet er innfridd. Det foreligger altså ny informasjon om sentrale bevis i saken, men at den er for bagatellmessig til å kunne nå opp til terskelen. Hva som kreves for at de nye forholdene er av stor nok betydning til å nå opp til terskelen er imidlertid et krevende spørsmål å besvare. Gjenopptakelseskommisjonen uttaler seg heller ikke vedrørende dette.

⁸² Under pkt. 3.3.3.9.2

⁸³ Under pkt. 3.3.18

⁸⁴ Under pkt. 3.3.18.1

4.3.4 Sammenfatning av praksisen fra Gjenopptakelseskommisjonen

Etter en analyse av et utvalg avgjørelser fra Gjenopptakelseskommisjonen fremstår de å ha lik forståelse av innholdet i strpl. § 391 nr. 3 som Høyesterett, og oppstiller samme vurderingstema for innvirkningskravet. Gjennomgående vises det til eldre praksis fra Høyesterett, der det stadfestes at det må foreligge en «rimelige mulighet» for frifinnelse eller mildere straff for at vilkåret innvirkningskravet skal være innfridd. Dette kommer til syne innledningsvis i de fleste av avgjørelsene når kommisjonen redegjør for bestemmelsen.

I de avgjørelsene med et enkelt bevisbilde, herunder utilregnelighetssakene og avgjørelser om urettmessige kroppsvisitasjoner i varetekt forholder kommisjonen seg til nyhetskravet og innvirkningskravet separat. Dette er i samsvar med både ordlyden i strpl. § 391 nr. 3 og de vurderingstemaer de selv legger til grunn innledningsvis i majoriteten av sakene.

I utilregnelighetssakene fremstår det som at Gjenopptakelsen har etablert en hovedregel for tilfeller der det foreligger nye sakkyndige vurderinger av den domfeltes psykiske helsetilstand som konkluderer med at vedkommende manglet, eller hadde redusert skyldevne på gjerningstidspunktet. I disse tilfellene fremstår de å legge til grunn en presumsjon for at både nyhetskravet og innvirkningskravet innfridd. For den sakskategorien er det dermed nokså enkelt å bestemme hvor terskelen for innvirkning er.

Det kan også tas til orde for at Gjenopptakelseskommisjonen har etablert en standard i sakene om urettmessige kroppsvisitasjoner i varetekt. De legger til grunn at terskelen for innvirkning er innfridd i de tilfeller der det er tale om et varetektsfradrag på 120 dager eller mer. Innenfor disse sakskategoriene fremstår det nokså klart hvor terskelen for innvirkning legges, og denne forståelsen anvendes som retningsgivende for senere avgjørelser innenfor samme kategori.⁸⁵

I avgjørelsene som har en mer omfattende bevissituasjon ser man en tendens til at Gjenopptakelseskommisjonen sammenblander vurderingen av vilkårene i strpl. § 391 nr. 3.

⁸⁵ Se eksempelvis GK-2020-149 og GK-2022-41

Dette samsvarer ikke med ordlyden i bestemmelsen og gjør selve vurderingen vanskelig å følge, samt at det er krevende å se hvilke argumenter de bygger sin konklusjon på. I tillegg synes ofte Gjenopptakelseskommisjonens primære fokus å være fremleggelsen, og redegjørelsen for nye og gamle bevis. Dette er tidkrevende og medfører at drøftelsen av om innvirkningskravet i enkelte tilfeller blir overfladisk og lite grundig. Dette gjør det krevende å se hvor de legger terskelen i disse sakene.

I de samme sakene har Gjenopptakelseskommisjonen i noen tilfeller gitt uttrykk for en mildere terskel for innvirkning på bakgrunn av at saken har et omfattende bevisbilde. I slike tilfeller synes det å kreve en mindre påvirkning på saken for at det skal foreligge en «rimelig mulighet» for frifinnelse.

4.4 Avsluttende betraktninger

4.4.1 Videreføring av vurderingstema

Dersom man ser praksis fra Gjenopptakelseskommisjonen vedrørende strpl. § 391 nr. 3 opp mot tidligere avgjørelser fra Høyesterett, er den klare tendensen at de legger samme vurderingstema for innvirkningskravet til grunn. På dette området viderefører de dermed det utgangspunktet for vurderingen som er etablert av Høyesterett. GK-2020-82 er her illustrerende. Gjenopptakelseskommisjonen henviser til Rt.2001 s. 1521 og Rt.2003 s. 1389 og uttaler at det må foreligge en «rimelig mulighet» for frifinnelse for at innvirkningskravet skal være oppfylt.

I redegjørelsen for innholdet i strpl. § 391 nr.3 fremstår det klart at Høyesterett og kommisjonen mener at bestemmelsen angir en vurdering i to separate trinn, først nyhetskravet og deretter innvirkningskravet. Likevel ser man tidvis i den avsluttende helhetsvurderingen, at både Høyesterett og kommisjonen sammenblander vurderingene av vilkårene.⁸⁶ Dette er særlig tilfellet i saker med et stort omfang bevis, mens i sakene med enklere bevisbilde separerer de

⁸⁶ Se eksempelvis analysen av Rt.2003 s. 1389 og GK-2020-82 ovenfor i 4.2 og 4.3

vurderingene slik bestemmelsen angir. I de mer komplekse og omfattende sakene fremstår de nesten å «glemme» egen forståelse av bestemmelsen, som de i de fleste tilfeller har redegjort for innledningsvis, der det sentrale spørsmålet for innvirkningskravet er om det foreligger en «rimelig mulighet» for frifinnelse eller endret resultat.

Sammenblandingen gjør det mer utfordrende å trekke ut generelle retningslinjer for vurderingen av innvirkningskravet, og er lite veiledende for forståelsen av terskelen. I tillegg gjør sammenblandingen det vanskelig å se hvilke argumenter Høyesterett og kommisjonen mener veier tyngst og dermed utgjør grunnlaget for konklusjonen. Sammenblandingen gjør dermed grunnlaget for avgjørelsen noe usikkert. Den felles vurderingen av vilkårene gjør det også krevende for senere rettsanvendere å vite mer presist hvor terskelen for innvirkning er, dette blir særlig utfordrende i tvilstilfellene.

Høyesterett som prejidikatsdomstol burde vært mer bevisst over egen rolle, og skal være fullt klar over at deres avgjørelser og vurderinger er med på å klargjøre rettstilstanden. Det kan dermed rettes kritikk mot at de ikke holder seg mer ordlydsnært og vurderer vilkårene separat slik bestemmelsen angir. Hadde dette blitt gjort i større grad ville det vært lettere å kunne legge samme forståelse av terskelen til grunn i senere avgjørelser. Dette vil ha skapt større forutsigbarhet og forutberegnelighet for den siktede og påtalemyndigheten i gjenåpningssaker.

Gjenopptakelseskommisjonen som organ har på sin side ikke samme høye status i norsk rett som Høyesterett har. Imidlertid er de per dags dato det eneste organet som behandler gjenåpningsbegjæringer, og burde således også være klar over den rollen de har som utvikler av gjeldende rett. Dersom de forholder seg nært til ordlyden og ikke sammenblander vilkårene vil de også gjøre det lettere for seg selv å forholde seg til hvor streng terskelen skal være i senere saker de behandler.

4.4.2 Mindre streng terskel i saker med mye bevis

Selv om vurderingstemaet for innvirkningskravet fremstår å være videreført av Gjenopptakelseskommisjonen kan man likevel se en utvikling av terskelen for innvirkning, særlig i saker med et omfattende bevisbilde.

Analysen av Gjenopptakelseskommisjonens praksis ovenfor i 4.3 kan tyde på at terskelen for innvirkning legges noe ned i saker der bevissituasjonen er omfattende og noe uklar. Det kan således synes å skulle mindre til for at det foreligger en «rimelig mulighet» i disse tilfellene. Illustrerende her er GK-2020-164 og GK-2020-82, hvor det uttales i sistnevnte at ny informasjon i komplekse og omfattende saker «lettere [vil] kunne lede til gjenåpning» enn i saker der «bevisene for skyld var særlig omfattende og sterke».

Jeg kan ikke se at Høyesterett har uttalt seg på lignende måte, og det kan derfor argumenteres for at Gjenopptakelseskommisjonen har endret terskelen for innvirkning for disse sakstypene. Helt konkret hva som kreves for at bevissituasjonen er av en slik karakter at terskelen senkes uttaler de seg imidlertid ikke om, og det vil derfor være utfordrende å vite hvilke tilfeller dette er aktuelt å gjøre i senere tid.

Det kan argumenteres for at den siktede i slike saker får en tilfeldig fordel, i form av en mindre streng terskel for innvirkningskravet fordi saken deres har et omfattende og uklart bevisbilde. Å etablere en standard som kan resultere i en slik tilfeldig fordel vil være uheldig.

4.4.3 Gjenopptakelseskommisjonens som organ for utvikling av gjeldende rett

Gjenopptakelseskommisjonen er per dags dato den som utvikler gjeldende rett på området for gjenåpning av straffesaker, og i praksis har de dermed overtatt Høyesterett sin rolle. Det kan derfor tas til orde for at Gjenopptakelseskommisjonen nå driver med både rettsavklaring og rettsutvikling på lik linje med Høyesterett, men uten å ha den samme demokratiske legitimiteten.

Gjenopptakelseskommisjonen er kun et forvaltningsorgan, og avgjørelsene deres har som utgangspunkt begrenset vekt. Likevel, ettersom kommisjonen er eneste organ som behandler begjæringer om gjenåpning vil avgjørelsene automatisk få en mer sentral rolle. De vil være retningsgivende for å stadfeste gjeldende rett på området.

Gjenopptakelseskommisjonens stilling i norsk rett som eneste behandler av saker om gjenåpning reiser flere problemstillinger. Dersom en sak ikke blir gjenåpnet har den siktede ikke en mulighet for å anke avgjørelsen videre til en høyere instans, som ved en vanlig

domstolsbehandling. Som nevnt ovenfor i pkt. 1.4.3 harmonerer dette dårlig med ankeadgangen som er en viktig rettsikkerhetsgaranti i norsk rett. En lovfesting av regler om domstolsprøving av kommisjonens avgjørelser kan bøte på dette problemet. Imidlertid er det Gjenopptakelseskommisjonen som er spesialist på saker om gjenåpning og dermed det best egnede organet til å behandle slik saker. Lovregler om domstolsprøving av deres avgjørelser vil medføre at et organ uten den spesialiserte kompetansen overstyrer kommisjonen. En domstolsprøving kan imidlertid føre til at saker kommisjonen ikke beslutter å gjenåpne, likevel gjenåpnes i domstolen og man dermed får rettet opp i eventuelle uriktige domfellelser.

I praksis er også avgjørelsene fra Gjenopptakelseskommisjonen unntatt domstolskontroll. Man kan derfor reise spørsmålet om hva som skjer dersom kommisjonen beveger seg i feil retning, og på denne måten utvikler gjeldende rett på en måte som Høyesterett mener er feil. I utgangspunktet får kommisjonen behandle, og dermed utvikle gjeldende rett på området for gjenåpning slik de mener er best. Det kan derfor også her synes å være et behov for en mer inngående domstolskontroll, slik at det foreligger en mulighet for å endre kommisjonens kurs dersom dette skulle være nødvendig.

Kilderegister

Norske lover

Lov 1. juli 1887 nr. 5	Lov om Rettergangsmaaden i Straffesager.
Lov 13. august 1915 nr. 6	Lov om rettergangsmåten for tvistemål (tvistemålsloven).
Lov 10. februar 1967	Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven).
Lov 22. mai 1981 nr. 25	Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven).
Lov 21. mai 1999 nr. 30	Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).
Lov 15. juni 2001 nr. 63	Lov om endringer i straffeprosessloven mv. (gjenopptakelse).
Lov 20. mai 2005 nr. 28	Lov om straff (straffeloven).
Lov 17. juni 2005 nr. 90	Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven).

Internasjonale konvensjoner

Konvensjon 4. november 1950	Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK).
-----------------------------	--

Forarbeider og andre offentlige dokumenter

Alle forarbeider og andre offentlige dokumenter er lest på www.lovdatab.no

NUT 1969:3	Innstilling om rettergangsmåten i straffesaker fra Straffeprosesslovkomiteen (Komiteen til revisjon av straffeprosessloven).
Ot.prp. nr. 78 (1992-1993)	Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (to-instansbehandling, anke og juryordning).
NOU 1996:15	Liland-saken
Ot.prp. nr.70 (2000-2001)	Om lov om endringer i straffeprosessloven mv.
NOU 2001:32	Rett på sak - Lov om tvisteløsning (tvisteloven)
Ot.prp. nr. 51 (2004-2005)	Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)
Innst. O nr. 110 (2004-2005)	Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven).
Ot.prp. nr. 74 (2005-2006)	Om lov om endringer i tvisteloven (endringer i straffeprosessloven og andre lover)
NOU 2016:24	Ny straffeprosesslov

Høyesterettspraksis

Rt.1992 s. 1638

1994 s. 1372

Rt.1994 s. 1149

Rt. 1995 s. 1155

Rt. 1995 s. 1372

Rt. 1998 s. 11

Rt.1999 s. 554

Rt.2000 s. 2142

Rt.2001 s. 612

Rt.2001 s. 1521

Rt.2003 s. 1389

Rt.2012 s. 519

Avgjørelser fra Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker

Alle avgjørelser er lest på www.lovdato.no

GK-2009-0056

GK-2013-54

GK-2017-84

GK-2018-12

GK-2020-79 - GK-2020-93

GK-2020-82

GK-2020-106

GK-2020-149

GK-2020-164

GK-2021-223

GK-2022-41

GK-2022-63, GK-2022-65, GK-2022-67, GK-2022-68, GK-2022-69, GK-2022-70

GK-2022-107

GK-2022-148

GK-2022-156

GK-2022-202

GK-2022-203

GK-2022-276, GK-2022-275, GK-2020-274

Juridisk litteratur

- Andenæs (2009) Andenæs, Johs. *Norsk straffeprosess*.
4. utgave ved Tor-Geir Myhrer, Oslo, 2010
- Hov (2010) Hov, Jo. *Innføring i prosess 2*. Oslo, 2010
- Bjerke m.fl. (2011) Bjerke, Hans Kristian, Keiserud, Erik og Sæther, Knut Erik.
Straffeprosessloven. Kommentartutgave. Bind II.4. utgave, 2011
- Øyen (2022) Øyen, Ørnulf. *Straffeprosess. 3.utgave* Bergen, 2022

Øvrige kilder

- Stridbeck m.fl. (2012) Stridbeck Ulf, Moldenæs Turid og Østby Roar. *Etterkontroll av kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker*. Rapport fra arbeidsgruppe for etterkontroll av Gjenopptakelseskommisjonen. 15.06.2012.
(https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/jd/vedlegg/rapporter/etterkontroll_gjenopptakelse.pdf) [sist sitert 21.11.2024]

- Moen (2014) Moen, Olav Haugen. *Domstolskontrollen med Gjenopptakelseskommissjonens avgjørelser - med særlig henblikk på Rt. 2012 side 159*. Lov og rett, Vol. 53. Utg.4, 15.05.2014. (<https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN1504-3061-2014-04-02>) [sist sitert 17.11.2024]
- Lie (2020) Lie, Nils Erik. *Vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 391 nr. 3, særlig om forståelsen av uttrykkene «ny omstendighet» og «nytt bevis»*. Lov og rett, Vol. 59. Utg.5, 26.06.2020. (<https://www.idunn.no/doi/10.18261/issn.1504-3061-2020-05-04>) [sist sitert 04.12.2024]
- Jerkø (2022) Jerkø, Magnus. *Gjenopptakelseskommissjonens paradoksale dissens*. Lov og rett, Vol. 61. Utg.2, 09.03.2022. (<https://www.idunn.no/doi/full/10.18261/lor.61.2.3>) [sist sitert 02.12.2024]
- Årsrapport (2022) *Årsrapport fra Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker (2022)* (https://www.gjenopptakelse.no/fileadmin/user_upload/AArsrapport_2022_med_regnskap.pdf) [sist sitert 30.11.2024]
- Inderhaug (2022) Inderhaug, Erik. *Sjødin: Sviktende politikompetanse i kommisjonen påvirket Viggo Kristiansens gjenopptakelsessak*. Politiforum.no. 05.12.2022. [sist sitert 23.11.2024]
- Årsrapport (2023) *Årsrapport fra Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker (2023)* (https://www.gjenopptakelse.no/fileadmin/user_upload/Aarsrapport_2023.pdf) [sist sitert 30.11.2024]
- Stridbeck (2023) Stridbeck, Ulf. *Fra Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker, Første kvartal 2023*. Tidsskrift for strafferett, Vol 23. Utg.2, 22.06.2023. (<https://www.idunn.no/doi/10.18261/strafferett.23.2.6>) [sist sitert 02.12.2024]

- Holmboe (2024) Holmboe, Morten. *Gjenåpning – hvem i påtalemyndigheten bør behandle saken?* Tidsskrift for strafferett, Vol 23. Utg.4, 05.01.2024.
(<https://www.idunn.no/doi/10.18261/strafferett.23.4.2#sec-2>)
[sist sitert 28.11.2024]
- Stridbeck (2024) Stridbeck, Ulf. *Gjenopptakelseskommissjonen – moden for revisjon?* Tidsskrift for strafferett, Vol 23. Utg.4, 05.01.2024
(<https://www.idunn.no/doi/10.18261/strafferett.23.4.1>) [sist sitert 04.12.2024]